

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΒΛΙΑ ΤΣΕΛΕΜΠΗ

ΜΙΑ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΖ΄ ΑΙΩΝΑ

Κριτική ανάλυσις καὶ ἔλεγχος τοῦ «Ὀδοιπορικοῦ» (σεγιαχάτναμὲ) τοῦ Τούρκου περιηγητοῦ.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς μεγάλης αὐτῶν πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀκμῆς, ἡ ὁποία σημειώνει καὶ κάποιαν ἀξίαν λόγου λογοτεχνικὴν ἀνθησιν, ἦτοι κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, οἱ Τούρκοι ἐκαλλιέργησαν, μεταξὺ τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ λόγου, καὶ τὸ «ὀδοιπορικόν», ἔχοντες νὰ ἐπιδεῖξουν ὡς χαρτογραφικὸν μὲν καὶ γεωγραφικὸν σύγγραμμα τοῦ εἴδους τούτου τὸ «Ἀζιχαννουμᾶ» (θέα τοῦ κόσμου, τὸ δεικνύον τὸν κόσμον) τοῦ Μουσταφᾶ Χατζῆ Κάλφα ἢ Χατζῆ Χαλίφα (Χάλφα), τοῦ κοινότερον γνωστοῦ ὡς Κιατιπ-Τσελεμπῆ¹, ὡς ἀφηγηματικὸν δὲ τὸ «σεγιαχάτναμὲ» (ὀδοιπορικόν) τοῦ Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ. Τοῦτο περιγράφει εἰς 10 τόμους τὰς χώρας, τὰς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς ἐπεσκέφθη κατὰ τὰς ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν διαρκεσάσας ὀδοιπορίας του, καθ' ἃς, μείνας περισσότερον ἢ ὀλιγότερον εἰς ἕκαστον σταθμὸν, ἐπεσκέφθη ὀλόκληρον τὴν Τουρκίαν μετὰ τῆς Συρίας, Μεσοποταμίας καὶ Αἰγύπτου, τὴν Περσίαν, Καυκάσιον Ρωσίαν, Κριμαίαν, Αὐστρίαν καὶ Οὐγγαρίαν, Ὀλλανδίαν, Δανίαν καὶ Σουηδίαν.

Καὶ οἱ μὲν ἕξ πρῶτοι τόμοι τοῦ «Ὀδοιπορικοῦ» τούτου ἐξεδόθησαν ἀπὸ τοῦ 1896 μέχρι τοῦ 1900 ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτ Δζεβδέτ βέη, διευθυντοῦ καὶ ἰδιοκτητοῦ τῆς ἐφημερίδος «Ἰκδάμ», ἐπιμελεία τοῦ τουρκολόγου καθηγητοῦ Νετζίπ Ἀσῆμ βέη, τοῦ κατοπιν καὶ διευθυντοῦ τύπου, οἱ δὲ ὑπόλοιποι τόμοι ἐδημοσιεύθησαν μετὰ τὴν τουρκικὴν μεταπολίτευσιν τοῦ

---

¹ Τὸ ὄνομα Χατζῆ Κάλφα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστός ἐν Εὐρώπῃ (Hadji Kalfa, ἀλλὰ καὶ Hadji Chalfa) ὁ Τούρκος οὗτος ἱστορικὸς καὶ γεωγράφος τοῦ 17ου αἰῶνος, εἶναι παραφθορὰ τοῦ Χατζῆ-Χαλίφα (ἢ χαλιφέ), ὅπερ ἔλαβεν οὗτος διότι ἦτο γραμματεὺς ἐν τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ (Χαλιφέ ἢ κιατίπ), ἐξ οὗ καὶ τὸ ἕτερον ὄνομά του Κιατιπ-Τσελεμπῆ, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἔμεινεν γνωστός παρὰ Τούρκοις. Ἡ γραφὴ «Κάλφα» θὰ ἐδικαιολογεῖτο, ἂν ἦτο ἀρχιτέκτων (κάλφας). Τὸν τίτλον δὲ «Χατζῆ» ἔλαβεν ὡς ἐπισκεφθεὶς ὡς προσκυνητῆς τὴν Μέκκαν. Ἴδε περὶ τοῦ Χατζῆ-Κάλφα τούτου ἡμέτερον ἀρθρον ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἑγκυκλοπαιδείᾳ τόμ. ΙΔ΄, σελ. 355.

1908/9, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐδόθη κάποια ᾠθησις καὶ εἰς τὰς τουρκολογικὰς σπουδὰς καὶ μελέτας.

Ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας ἐνδιαφέρει ὁ Ἡ΄. μόνον τόμος, ἐν τῷ ᾧ ὁ Ἑβλιᾶ περιγράφει τὸ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Κρήτην ταξειδίον του, καθ' ὃ ἐπεσκέφθη τὴν Θράκην, Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν, Στερεάν Ἑλλάδα, Εὐβοίαν, Ἀττικὴν (Κηφισίαν, Ἀθήνας), Πελοπόννησον, Κρήτην, ὡς καὶ νήσους τινάς. Ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ, μετὰ τὴν ἐκ Κρήτης ἐπάνοδόν του, περιγράφεται ἡ διέλευσις του διὰ Μάνης, Ναυπάκτου, Ἀμφίσσης, Καρπενησιου, Μεσολογγίου, Λευκάδος, Πρεβέζης, Λούρου, Ἄρτης (Νάργδας), Ἰωαννίνων, Ἀηδονατίου, Πάργας, Σαγιαδάς, Κερκύρας, Δελβίνου, Γαρδικίου, Τεπελενίου (Τεπε-ντελέν), Πρεμετῆς, Ἀργυροκάστρου, Αὐλῶνος, Δυρραχίου, Καβάγιας, Πεκίνι, Ἑλβασάν, Στρούγας, Ἀχρίδος, Πρέσπας, Τικβές Στρομνίτσης, Πετριτίου, Μουσταφᾶ-πασᾶ (σήμερον Σβιλενγρᾶδ) καὶ Ἀδριανουπόλεως.

Ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τοῦ γράφοντος εἴλκυσε ὁ Ἡ΄ οὗτος τόμος πρὸ ὀκταετίας, διότι κατὰ πληροφροῦς ληφθείσας τότε ἐκ Σόφιας τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ ἀνέμενον μετ' ἀνυπομονησίας οἱ Βούλγαροι, ἐλπίζοντες νὰ εὔρουν ἐν τούτῳ στοιχεῖα συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῶν ἐπὶ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας ἀξιώσεων αὐτῶν. Φαίνεται ὅτι δὲν εὔρον ὅ,τι ἐξήτουν καὶ διὰ τοῦτο οὐδεὶς, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν, περὶ Ἑβλιᾶ ἐγένετο λόγος ἐν Βουλγαρίᾳ. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡμεῖς ἐθέσαμεν κατὰ μέρος τὸν Ἡ΄ τόμον, ἀναμένοντες ὅπως, ὅταν εὐκαιρήσωμεν — τότε λόγῳ τῆς ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπηρεσίας ἡμῶν δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἀπαιτούμενος καιρὸς — ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸν Ἑβλιᾶ ἐκ φιλολογικοῦ μόνον πλέον ἐνδιαφέροντος.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔγινε γνωστὸς ἐν Ἑλλάδι ὁ Ἑβλιᾶ διὰ τῆς εἰς τὰ «Ἑλληνικά» (Τόμ. Δ΄, 1931, τεῦχος 1, σελ. 111—138) δημοσιευθείσης μεταφράσεως τῶν περὶ Ἀθηνῶν κεφαλαίων ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Τζώρτζογλου. Ὡς ὅμως παρετήρησεν καὶ ὁ κ. Σ. Α. Χουδαβεργόγλου Θεόδωτος, γράφας ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ (σελ. 429—438), ἡ ἀπόπειρα αὕτη τοῦ νὰ καταστῇ καὶ παρ' ἡμῖν γνωστὴ ἢ ἐν τῷ «Ὀδοιπορικῷ» τοῦ Ἑβλιᾶ Τσελεμπή ἀποθησαυρισθεῖσα σοφία (;) δέον νὰ θεωρηθῇ ἀποτυχοῦσα, τοῦλάχιστον ἐν μέρει. Τοῦτο οὐδόλως εἶναι ἄξιον ἀπορίας, διότι ἡ γλῶσσα τοῦ Τούρκου τούτου περιηγητοῦ καὶ αἰωνίου ὀδοιπόρου, γραφεῖσα εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν δὲν εἶχεν ἀκόμη διαπλασθῆ ὁ κατὰ τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα διαμορφωθείς κοινὸς τύπος τῆς γραφομένης φιλολογικῆς γλώσσης τῶν Τούρκων, εἶναι ἐν πολλοῖς δύσληπτος ἢ μᾶλλον ὄλως ἀκατάληπτος, βρίθει περσικῶν καὶ ἀραβικῶν λέξεων, αἵτινες περιέπεσαν εἰς ἀχρησίαν, ἀπαιτεῖται δὲ βαθεῖα γνῶσις τῆς τουρκικῆς γλώσσης ὅλων τῶν ἱστορικῶν ἐποχῶν, ὅπως ὁ ἀναλαμβάνων νὰ μεταφράσῃ τὸ «σεγιαχατναμέ» κατορθώσῃ νὰ ἐννοήσῃ

ὁ ἴδιος τὸ κείμενον καὶ νὰ καταστήσῃ τοῦτο ἀντιληπτὸν εἰς τοὺς ἀναγνώ-
τας του.

Ἐκτὸς τούτου τὸ πρωτότυπον βρίθῃ ἀντιγραφικῶν σφαλμάτων, καὶ αἱ ἴδιαι λέξεις φέρονται ποικιλοτρόπως εἰς τὰ διάφορα χειρόγραφα, ἅτινα ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρωτοτύπου. Τὸ δὲ χειρότερον, τὰ τοπωνύμια, τὰ ὁποῖα, ὡς εὐνόητον, εἶναι τὸ κυριώτερον εἰς τοιοῦτο γεω-
γραφικόν, οὕτως εἰπεῖν, σύγγραμμα, διαστρεβλοῦνται τόσον ὑπὸ τοῦ συγ-
γραφέως καὶ παρεμορφώθησαν ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων, ὥστε
πολλάκις ἢ ἀνάγνωσις καὶ ὁ ταυτισμὸς αὐτῶν καταστᾶ δύσλυτον αἰνίγμα.
Εἶναι δὲ γνωστὸν ἅφ' ἑτέρου πόσον τὸ ἀραβικὸν ἀλφάβητον, στεροῦμε-
μενον φωνηέντων, εἶναι ἀκατάλληλον πρὸς γραφὴν ξένων κυρίων ὀνο-
μάτων, καὶ δὴ ἐλληνικῶν τοπωνυμίων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἤδη τερατωδῶς
παραμορφώσει οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς των εἰς τὰς ἡμετέρας χώρας.

Ἐπὶ πᾶσιν, ἢ μέχρις ἀπιστεύτου σημείου φθάνουσα ἀμάθεια καὶ
ἀγραμματωσύνη τοῦ Ἐβλιᾶ δίδει ἱστορικὰς δῆθεν καὶ ἄλλας πληροφορίας
τόσον τερατώδεις, ὥστε ὁ μελετῶν τὸ πρωτότυπον μένει ἐνεὸς, μὴ γνω-
ρίζων ἂν ὄνειρεύεται ἢ πραγματικὸν κείμενον ἀναγινώσκει.

Διότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διακρίνει τὸν Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ εἶναι κυρίως
ἡ ἀμάθειά του. Πλὴν τῆς ἱστορίας τῶν Τοῦρκων Σουλτάνων, τὴν ὁποίαν
φαίνεται ὅτι κατέχει κάπως καὶ λόγῳ οἰκογενειακῶν παραδόσεων,—ἀλλὰ
καὶ αὐτὴν μὲ ἀπίστευτον σύγχυσιν χρονολογιῶν καὶ προσώπων,—ἐκ τοῦ
ὑπολοίπου ἱστορικοῦ κόσμου γνωρίζει ἓν ἢ δύο ὀνόματα μεγάλων σοφῶν,
ἡγεμόνων καὶ κατακτητῶν, π. χ. τὸν εἰς τὰς παραδόσεις ὄλων τῶν Ἀσια-
τικῶν λαῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἴσκεντέρι Ρουμί» ἢ Ἴσκεντέρι-Γιουνανῆ (ὁ
Ἕλλην' Ἀλέξανδρος) διατηρούμενον Μέγαν Ἀλέξανδρον, τὸν Σοφὸν Σολο-
μῶντα καὶ τὴν ἐρωμένην του τὴν Μπαλκίς (κατὰ τὴν τουρκικὴν προφορὰν
Μπελκίς), ἧτοι τὴν βασίλισσαν τοῦ Σαβᾶ, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ πρόσωπα. Συγ-
χέει ὁμως τοὺς αἰῶνας, τὰς ἐποχὰς καὶ τὴν ἱστορίαν ὄλων τῶν λαῶν κατὰ
τρόπον ἀπίστευτον. Οὕτω καταντᾷ νὰ θεωρῆ τὰς Ἀθήνας ἰδρυθεῖσας
ὑπὸ τοῦ Σοφοῦ Σολομῶντος, φθάσαντος κατόπιν ἐναερίου πτήσεως μετὰ
τῆς Βαλκίδος εἰς Σφακίαν τῆς Κρήτης καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀθήνας, τὴν χώ-
ραν τῶν Ἑλλήνων. Μεταξὺ τῶν σοφῶν τῶν Ἀθηνῶν, τόπος συναθροί-
σεως τῶν ὁποίων ἦτο ὁ Παρθενῶν, καταλέγει Φίλιππον τὸν Φιλόσοφον (;)
καὶ τὸν Πτολεμαῖον (;). Δέχεται ὁμως μεταξὺ αὐτῶν καὶ τὸν Πλάτωνα,
εἰς τὸν ὁποῖον ὁμως ἀποδίδει παραδόξους περιπετείας.

Κατὰ τὸν Ἐβλιᾶ, ἀξιοῦντα ὅτι παραθέτει τὰς γνώμας τῶν Ἑλλή-
νων, Λατίνων, Σέρβων (σίρφ)¹ καὶ Κοπτῶν (Αἰγυπτίων;) ἱστορικῶν, καὶ

¹ Τοὺς Σέρβους, Τουρκιστὶ «σίρφ» (sırb), ἐκάλουν οἱ παλαιότεροι Τοῦρκοι καὶ «σίρφ».

τὴν Θεσσαλονίκην, ἔκτισε κατὰ πρῶτον ὁ σοφὸς Σολομῶν. Τὸ δὲ Διδυμότειχον, παραμορφωθὲν τουρκιστὶ εἰς Ντεμέτοκα (ἢ Ντεμότουκα) παριστᾷ παραγόμενον ἐκ τοῦ ὀνόματος δύο ἀδελφῶν, τοῦ Ντίμο (Δήμου) καὶ τοῦ Ντούκα (Δούκα)¹.

Εἶναι λοιπὸν ἄξιον ἀπορίας πῶς τοιοῦτον συγγραφεὴς ὁ μὲν Χάμιερ ὀνομάζει τὸν «μέγιστον τῶν Ὀθωμανῶν περιηγητῶν» (der grösste der osmanischen Reisenden) καὶ παραθέτει συχνάκις ὡς ἀξιόπιστον ἱστορικὴν πηγὴν, καὶ πῶς οἱ Ἐυρωπαῖοι τὸν θεωροῦν ὡς ἀνώτερον τῶν Ἀράβων ἱστορικῶν Μασουδῆ, Ἴμπνι - Φαδλάν, Ἰδρισί καὶ Ἴμπνι - Μπατούτα, ὡς καὶ τοῦ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Ἑλληνοσ (Κεφαλλῆνοσ) τὸ γένος διασημοῦ περιηγητοῦ τοῦ Μεσαίωνοσ Μάρκο Πόλο (Μαρκοπούλου ἢ Μαρκόπολι);).

Ἴσως οἱ Τούρκοι ἱστορικοὶ Ἀχιμέτ Βεφὴκ πασᾶσ καὶ Δζεβδὲτ πασᾶσ, ὡς Τούρκοι, νὰ δικαιολογῶνται χαρακτηρίζοντες τὸν Ἑβλιᾶ ὡς ἀξιόπιστον καὶ νομίζοντες ὅτι εἰς οὐδεμίαν γλῶσσαν ἐγράφη τοιοῦτο σύγγραμμα. Δι' ἡμᾶσ ὁμωσ τοὺσ Ἑλληνας, βλέποντας καὶ ἐκ προχείρου μόνον ἐξετάσεωσ τοῦ συγγράμματόσ του τὰσ τόσασ του τερατολογίας, εἶναι λίαν προβληματικὴ ἡ ὠφέλεια, ἥτισ εἶναι δυνατὸν νὰ προκύψῃ ἐκ τῆσ μελέτησ καὶ μεταφράσεωσ τοῦ «σεγιαχατναμέ»².

Πάντωσ εἶναι λίαν ἀξιεπαινοσ ὁ βαθύσ γνώστησ τῆσ τουρκικῆσ γλώσσοσ κ. Ι. Σπαθάρησ, γραμματεὺσ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκησ, διὰ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν, μεθ' ἧσ ἐπιλοτέχησε λίαν πιστὴν καὶ ἀκριβεστάτην μετάφρασιν τῶν περὶ Θράκησ κεφαλαίων τοῦ Ἑβλιᾶ Τσελεμπῆ δημοσιευθεῖσαν εἰσ τὰ «Θρακικά»³.

¹ Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆσ Βυζαντινῆσ ἱστορίας, ὅτι ἐν Διδυμοτείχῳ ἐγεννήθη ὁ κατόπιν αὐτοκράτωρ Νικαίας Ἰωάννησ Δούκασ Βατάτσησ, ὅσισ καὶ ἐκυριάρχησε τῆσ πόλεωσ ταύτησ, κυριευθεῖσ κατόπιν ὑπὸ τοῦ Λεσπότου τῆσ Ἰπείρου (ἀναγορευθέντοσ καὶ αὐτοκράτωρ Θεσσαλονίκησ.) Θεοδόρου Ἀγγέλου τοῦ Κομνηνοῦ. Φαίνεται, ὅτι τὰ περὶ δύο ἀδελφῶν Δούκασ εἶναι μακρυναὶ ἀπὴρήσεισ λαϊκῶν παραδόσεωσ, αἱ ὁποῖα μετεδόθησαν, οἰκτρῶσ παραμορφωθεῖσαι κατὰ τοὺσ τέσσαρασ μεσολαβήσαντασ αἰῶνασ καὶ εἰσ τοὺσ Τούρκοσ, διαστρεβλώσαντασ αὐτάσ ἔτι μᾶλλον, χειρότερον δὲ ἀκόμη διαστρεβλόμεναι ὑπὸ τοῦ Ἑβλιᾶ.

² Πολὺ ἀμεροληπτότεροσ, ὁ Τουρκαλβανὸσ λεξικογράφοσ καὶ ἐγκυκλοπαιδικὸσ Σεμσεδδὴν Σαμη Φράσαρησ, λέγει εἰσ τὸ ἐξάτομον λεξικόν του Ἰστορίας καὶ Γεωγραφίας (Τόμ. 2 σελ. 1100): «Ἄν καὶ περιγράφῃ πολὺ ὄραϊα καὶ πολὺ ὀρθῶσ τὰ μέρη, τὰ ὁποῖα ἐπεσκέφθη, ἀναμγνύει καὶ κάποιαν ὑπερβολὴν εἰσ τὴν παράθεσιν τῶν γεγνότων, αἱ δὲ γνώσεισ του τῆσ ἀρχαίας ἱστορίας εἶναι λίαν ἐλλιπεῖσ. Εἶναι ταῦτα, καθ' ἡμᾶσ, ἡ ἐπιεικεστέρα κρίσισ, ἦν ἡδύνατο νὰ ἐκφέρῃ Τούρκοσ.

³ «Θρακικά», περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθῆναισ «Θρακικοῦ κέντρου». Ἡ μετάφρασισ τοῦ κ. Ι. Σπαθάρησ ἐδημοσιεύθη εἰσ τὸν 4ον (σελ. 113—138)

Βιογραφίαν τοῦ Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ ἔγραψαν ὁ Babinger, (*Die Geschichtsschreiber der Osmanen* σ. 219 κέξ.), ὁ κ. Σ. Χουδαβερδὸγλου Θεόδοτος («Ἑλληνικά» ἔνθ' ἀν.) καὶ ὁ κ. Ι. Σπαθάρης εἰς τοὺς ἀνωτέρω παρατιθεμένους τόμους τῶν «Θρακικῶν», ἐδώκαμεν δὲ προηγουμένως καὶ ἡμεῖς δι' ὀλίγων ἐν τῇ «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ» (Τόμ. Θ' σελ. 635).

Κατὰ ταῦτα, συμπληρούμενα ἤδη ἐνταῦθα, ὁ Ἐβλιᾶ Τσελεμπῆ ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 25ῃ Μαρτίου 1611. Ἦτο υἱὸς τοῦ κεχαγιά (πρωτομαγίστορος) τῶν χρυσοχόων Δερβίς Μεχμέτ καὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἀβασγοῦ τὴν καταγωγὴν Τερνακτοῦ Μελέκ (Ἄγγελος) Ἀχμέτ πασᾶ, ὅστις ἐχρημάτισεν ἐπὶ ὀλίγους μῆνας (1650/51) Μέγας Βεζύρης ἐπὶ σουλτάνου Μεχμέτ Δ'. Ἡ οἰκογένεια τῆς μητρὸς του κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Καυκάσῳ οἰκούσης φυλῆς τῶν Ἀβασγῶν (Ἀμπαζᾶ). Μετὰ τῆς σουλτανικῆς αὐτῆς ὁ Ἐβλιᾶ εἶχε μακρονήν τινα συνάφειαν, διότι μία ὁμογάλακτος ἀδελφὴ τῆς μητρὸς του εἰσήχθη εἰς τὸ χαρέμιον τοῦ σουλτάνου Μουράτ Δ', οὗτινος τὴν θυγατέρα Κιᾶ Σουλτάναν ἐνημφεύθη ὁ ρηθεις Μελέκ Ἀχμέτ πασᾶς. Τὴν μετὰ τούτου συγγένειαν τοῦ Ἐβλιᾶ ἐπιβεβαίωσι καὶ ὁ ἀνωτέρω ἀναφερόμενος Σεμσεδδὶν Σαμὴ Φράσαρης, λέγων ἀπλῶς ὅτι ἦσαν συγγενεῖς.

Πάντως ὁ Ἐβλιᾶ κατήγετο ἐξ οἰκογενείας παλαιῶν πολεμιστῶν. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει εἰς τὰ περὶ Θράκης ὅτι εἷς τῶν προγόνων του, ὁ Ἐτζέ-Νακούπ (ἢ Νουκούτ) ἐκυρίευσεν ἐπὶ Σουλτάνου Ὁρχάν, τῷ . . . . (ἡ χρονολογία λείπει, ὡς συνήθως, ἐκ τοῦ κειμένου τοῦ Ἐβλιᾶ) τὸ ἐπὶ τοῦ Λουνάβεως Γκιουβερτζινλίκ¹.

εἰς τὸν 5ον Τόμον (σελ. 179—217). ὡς καὶ εἰς τὸν Ζ' (σελ. 153—176) καὶ Θ' (σελ. 22—36).

¹ Πρόκειται περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Λουνάβεως τότε ὀχυρᾶς πόλεως Γκόλουμπατς ἢ Γκάλαμπατς (=Περιστερωῶν), τὴν ὁποίαν οἱ Τοῦρκοι μετέφρασαν κατὰ λέξιν εἰς Γκουβερτζινλίκ. Ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Τουρκίας γνωρίζομεν ὅτι ταύτην ἐκυρίευσαν οἱ Τοῦρκοι τῷ 1458 ἐπὶ σουλτάνου Μωάμεθ Β' τοῦ Καϊακτιτοῦ, ὑπὸ τὸν Μέγαν Βεζύρην Μαχμούτ πασᾶν. Γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ὁ Σουλτάνος Ὁρχάν ἀπέθανε τῷ 1359, βλέπομεν ὅτι ὁ Ἐβλιᾶ φερόται οἰκτρῶς πλανώμενος καὶ προκειμένου περὶ γεγονότος τῶν πρώτων χρόνων τῆς τουρκικῆς ἱστορίας, συγγῆων τὰς ἡμερομηνίας κατὰ ἓνα αἰῶνα, ἐπὶ πλεόν δὲ καὶ ψεύδεται, κατὰ πάσαν πιθανότητα, ἐγκανώμενος, ὅτι τὸ Γκόλουμπατς ἐκυρίευσεν εἰς τῶν προγόνων του. Σημειωτέον ὅτι ὁ Μαχμούτ πασᾶς ἀσφαλῶς δὲν ἦτο πρόγονος τοῦ Ἐβλιᾶ. Ἦτο Ἕλληνας τὴν καταγωγὴν, υἱὸς Ἑλλήνου καὶ Σερβίδος, καταγόμενος ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἀρνησιθρήσκου Γαζῆ-Μιχάλ ἢ Κιοσέ-Μιχάλ. Ὁ Μαχμούτ πασᾶς οὗτος εἶναι ὁ κυριεύσας τὸ φρούριον τῆς Χαλκίδος (1471). Τὰ περὶ ἀλώσεως τοῦ Γκόλουμπατς ἀναφέρουν οἱ ἐπίσημοι Τοῦρκοι ἱστοριογράφοι Σααδεδδὶν καὶ Ἰδρίς παρατιθέμενοι ὑπὸ τοῦ Χάμμερ.

Λέγεται ὅτι ἐσπούδασε θεολογίαν καὶ ὅτι ἐπομένως ἦτο οὐλεμᾶς. Καθ' ἡμᾶς τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανόν, ὡς δύναται νὰ ἀποδειχθῆ καὶ ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς μορφώσεώς του. Ἄνθρωπος τόσον ἀμαθῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶχε δίπλωμα (ρεοῦς) μουσουλμανικῆς Θεολογίας. Γεγονὸς φαίνεται ὅτι ἦτο *χαφιζ* (ιερομνήμων), ἦτοι ἐγνώριζε τὸ Κοράνιον ἐκ στήθους, καὶ *μουεζζίν*, ἦτοι κράκτης (εἶδος διακόνου) ἀνερχόμενος εἰς τὸν μιναρὲν καὶ καλῶν ἐκεῖθεν τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχὴν διὰ τοῦ «Ἄλλὰ ἐκμπὲρ κτλ.». Ἐπίσης εἶναι γεγονός ὅτι διετέλεσεν ἡμάτης καὶ ἰδιαίτερος γραμματεὺς διαφόρων μεγιστάνων, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ (βαλῆ) Ἐρζερούμ Δεφτερδάρ-Ζαδὲ Μωχαμμέτ πασᾶ. Ἀπετέλεσε μέλος τῆς εἰς Βιέννην τῷ 1665 ἀποσταλείσης μεγάλης τουρκικῆς πρεσβείας ὑπὸ τὸν Καρᾶ Μεχμέτ ἀγᾶν πρῶην ὀδαμπασιῆ (ἀρχιθαλαμοφύλακα) τῶν Βοσταντζήδων (κηπουρῶν καὶ φρουρῶν τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων), ὅστις, παρὰ τὴν ταπεινὴν θέσιν, ἐξ ἧς προήρχετο, ἀνῆλθεν, ὡς τόσοι ἄλλοι Τοῦρκοι μεγιστάνες, τῷ 1664 εἰς τὴν θέσιν πρεσβευτοῦ ἀτάξεως μὲ τὸν βαθμὸν Ρούμελη-Βεηλέρ-βέη, δίδοντας εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον πασᾶ.

Μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς τοῦ Μεχμέτ πασᾶ τούτου, ὁ Ἑβλιᾶ, ὑπέικων εἰς τὸ περιηγητικόν του δαιμόνιον, ἐταξίδευσεν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην ἐπισκεφθεὶς τὴν Δουνκέρκην, τὴν Ἀμστερδαμ, τὴν Σουηδίαν, Βοημίαν (Τσεχοσλαβακίαν), Πολωνίαν, Ρωσίαν καὶ Κριμαίαν καὶ ἐπανελθὼν μετὰ 3 1/2 ἔτη εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἀνωτέρω ἐτονίσθη ἡ ἀμάθεια τοῦ Ἑβλιᾶ. Ἄλλο χαρακτηριστικόν του εἶναι ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς. Περὶ Χριστιανῶν (ἰδίᾳ τῶν Ἑλλήνων) δὲν γράφει ποτὲ χωρὶς νὰ προσθέσῃ τὸ ἐπίθετον «*κιαφιρ*»¹ (ἄπιστος). Ἄλλο χαρακτηριστικόν του εἶναι ἡ ἠθικὴ διαφθορά. Ἐταξίδευε συνοδευόμενος, ὡς λέγει καὶ ὁ ἴδιος, ὑπὸ πολλῶν δούλων καὶ γανυμηδίων (ὄγλαν ἢ κατὰ τὴν ὀρθὴν γραφὴν «γουλάμι»), εἰς τὰς πόλεις δὲ τὰς ὁποίας ἐπισκέπτεται ὡς π. χ. ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, δὲν παραλείπει νὰ ἀναφέρῃ περὶ γυναικῶν, εἰδικῶς δὲ ἐκείνων, τὰς ὁποίας ὀνομάζει «μαχμπουμπὲ» (ἦτοι «ἐρωμέναις» ἢ «ἀξιερᾶστους»), θέλων ἴσως νὰ ὑποδηλώσῃ διὰ τῆς λέξεως ταύτης τὰς εἴτε ἐξ ἐπαγγέλματος εἴτε ἐξ ἀμφιβόλου ἠθι-

¹ Τὸ «*κιαφιρ*» εἶναι λέξις ἀραβικῆ σημαίνουσα «τὸν μὴ ἀναγνωρίζοντα» «ἀγνώμονα», τὸν μὴ πιστεύοντα εἰς τὰ θεῖα», «τὸν ἕβριστὴν τῶν θείων». Κιαφιρ ὠνόμασαν οἱ μουσουλμάνοι Ἄραβες τοὺς κατοίκους τῶν ἀνατολικῶν παραλίων τῆς Ἀφρικῆς, ἀπὸ Ζανζιβάρης (Ζεγκμπάρ = χώρας τῶν Μαύρων) μέχρι τοῦ Ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἑλπίδος, τὴν δὲ χώραν τῶν «Κιαφιριστᾶν» (χώραν τῶν ἀπίστων). Ἐκ τοῦ Κιαφιρ ἐσηματίσθη ἡ λέξις *Cafre* «Κάφρος». Ὡστε ἀπίστους καὶ Κάφρους μᾶς ἀποκαλεῖ ὁ Ἑβλιᾶ.

κῆς ὑποστάσεως προθύμους εἰς ὑποδοχὴν ξένων ἐπισκεπτῶν. Ἐπίσης δὲν λησμονεῖ νὰ κάμῃ λόγον περὶ κιναιδῶν.

Ἄλλο μειονέκτημα τοῦ «Ὀδοιπορικοῦ» εἶναι τὰ κενὰ τὰ ὅποια ὑπάρχουν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ κειμένου. Φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς, γράφων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν βίᾳ, ἄφινε κενὰ, κυρίως προκειμένου περὶ χρονολογιῶν, κυρίων ὀνομάτων καὶ ἄλλων ἐνδιαφερόντων στοιχείων, τὰ ὅποια ἐπρόκειτο νὰ πληρώσῃ κατόπιν, ἀλλὰ δὲν ἀνέγνωσε, φαίνεται, ἐκ νέου τὸ κείμενον καὶ τὰ κενὰ ἔμειναν ἀπλήρωτα.

Ἀκόμη ἐν μειονέκτημα, σπουδαῖον δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, εἶναι τὸ ὅτι ὁ Ἑβλιᾶ ἀσχολεῖται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς μὲ τοὺς Τούρκους (Μουσουλμάνους) κατὰ τὴν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ἐπισκέψεις του. Περὶ τῶν Χριστιανῶν (Ἑλλήνων), περὶ τῶν χριστιανικῶν συνοικιῶν τῶν πόλεων καὶ χωρίων γράφει ἐλάχιστα ἢ σχεδὸν τίποτε. Ἐπομένως τὸ «Ὀδοιπορικόν» του περιέχει μὲν πολυτίμους ἴσως λεπτομερείας περὶ τῶν Τούρκων ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ἀποτελεῖ ὅμως ἀληθῆ ἀπογοήτευσιν διὰ τοὺς ἀναμένοντας νὰ εὕρουν εἰς αὐτὸ ἐνδιαφερούσας πράγματι δι' ἡμᾶς πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Ὁ ἀναγνώστης μανθάνει μὲν τὸν ἀριθμὸν (ἀκριβῆ ἢ ὄχι) τῶν τζαμιῶν, εὐκτηρίων οἴκων (μεστζίτ), χανίων, λουτρῶνων, ἱεροδιδασκηρίων, γραμματοδιδασκαλείων, πρᾶτηρίων κλπ. ἐκάστης πόλεως ἢ ἀκόμη εὐρίσκει ἀντίγραφα τῶν παλαιῶν τουρκικῶν ἐπιγραφῶν (ἐπιγραμμάτων, χρονογραμμάτων), αἵτινες βεβαίως πρὸ πολλοῦ ἐξηφανίσθησαν, ἀλλὰ περὶ ναῶν, ἐλληνικῶν σχολείων καὶ περὶ τῆς καταστάσεως ἐν γένει τῶν ἐλληνικῶν συνοικισμῶν οὐδὲν ἢ ὀλίγιστα ἀναφέρει, καὶ ταῦτα πολὺ ὀλίγον ἄξια πίστεως, ἀφοῦ ὁ συγγραφεὺς μετὰ τόσης περιφρονήσεως, καὶ μόνον ἴσως χάριν ἀνηθικῶν σκοπῶν, στρέφει τὸ βλέμμα του καὶ πρὸς τοὺς μὴ πιστεύοντας εἰς τὸν Μωάμεθ.

Τὸ περιηγητικόν του ὅμως δαιμόνιον ἐκδηλοῦται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ εἰς τὴν περισυλλογὴν στοιχειωδῶν τιῶν λέξεων τῆς γλώσσης τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας ἐπεσκεπτεται. Οὕτως ἐν Κομοτινῇ περισυλλέγει λέξεις τινὰς τῆς ἀθιγγανικῆς γλώσσης, ἐν Ἀθήναις ἐλληνικὰς, ἐν Τσακωνίᾳ δὲ 16—17 λέξεις τῆς ἐπιτοπίου διαλέκτου, ἐξ ὧν ὁ Pernot¹ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξαγάγῃ συμπεράσματα περὶ τῆς τσακωνικῆς διαλέκτου.

Ἐννοεῖται ὅτι ὑπὸ τοῦ Ἑβλιᾶ αἱ ξένα αὐτῶν λέξεις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μετεγράφησαν ὀρθῶς μὲ τὸ ἀραβικὸν ἀλφάβητον, βεβαίως δὲ

¹ H. Pernot, Introduction à l'étude du dialecte tsakonien, σελ. 502 καὶ 503.

παρεμορφώθησαν ὑπ' αὐτοῦ, σημειώνοντος ταύτας προχείρως ἐξ ἀκοῆς, καὶ ἐπομένως εἶναι λίαν προβληματικῆς ἀξίας τὰ ἐκ τούτων συμπεράσματα.

Πάντως ἐκ τοῦ ὅλου συγγράμματος τοῦ Ἑβλιᾶ δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ Ὀθωμανικοῦ ἔθνους, καθ' ἣν ἐποχὴν περιηγεῖτο καὶ ἔγραφεν ὁ ὀδοιπόρος οὗτος. Διότι, ἂν ἄνθρωπος, ἰστάμενος εἰς τὰς ἀνωτέρας κοινωνικὰς βαθμίδας τῆς τότε Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας καὶ συνοδευὼν ὡς ἱστοριογράφος ἐπισήμους πρεσβείας, φορᾶται τόσον ἀγράμματος, τόσον ἀγνοῶν ἀκόμη καὶ αὐτὴν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους του, συγχέων τόσον τὰς ἱστορικὰς περιόδους, τοὺς αἰῶνας, τοὺς λαοὺς καὶ τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα, τί πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν διὰ τὰ κατώτερα κοινωνικὰ στρώματα τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην (17^{ον} καὶ 18^{ον} αἰῶνα), περίοδον τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀκμῆς των;

*

* *

Μένει νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἑβλιᾶ Τσελεμπῆ. Καὶ τὸ μὲν «Ἑβλιᾶ» εἶναι λέξις ἀραβικῆ, πληθυντικὸς τοῦ «βελῆ», χρησιμοποιούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ὡς ἐνικὸς μὲ τὴν σημασίαν τοῦ «ἄγιος» καὶ ὡς κύριον ὄνομα. Περὶ δὲ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως «τσελεμπῆ», ἣ ὁποία εἰσηλθεν εἰς τὴν λαϊκὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μὲ τὴν σημασίαν τοῦ «κύριος», «ἀρχοντάνθρωπος», αἱ γινῶμαι εἶναι διηρημέναι. Διὰ τὴν λέξιν αὐτὴν (μὲ τὴν σημερινὴν τουρκικὴν γραφὴν *celebi*) παρατίθεται ὑπὸ τοῦ I. Σπαθάρη κατὰ τὸν τουρκικὸν λογογράφον Ἐμπου-Ζιᾶ Τεβφῆκ ὡς ἔτυμον τὸ *salibi* (τσαλιμπι) ὅπερ σημαίνει «σταυροφόρος». Τὴν αὐτὴν ἐτυμολογίαν φαίνεται παραδεχόμενος καὶ ὁ φίλος κ. Χουδαβερδόγλου-Θεόδοτος εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀναφερομένην μελέτην του περὶ τοῦ εἰς τὰς Ἀθήνας ἀναφερομένου κεφαλαίου τοῦ «Ὀδοιπορικοῦ» τοῦ Ἑβλιᾶ. Ἐν τούτοις τοὺς σταυροφόρους ὠνόμασαν οἱ Ἀραβες καὶ οἱ Τούρκοι ὄχι «τσαλιμπι» (*salibi*) ἀλλὰ «σαλιμπι» (*salibi*) ἢ «ἔχλι-σαλίπ», ὅπερ σημαίνει «κάτοχος τοῦ σταυροῦ», ἐπίσης δὲ καὶ «σαλιμπιούν», τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ ἀραβικὸς πληθυντικὸς τοῦ «σαλιμπι». Ἡ τελευταία αὐτὴ λέξις σημαίνει ἐν τῷ ἐνικῷ κυρίως «ὁ τιμῶν τὸν σταυρὸν ὡς ἱερόν», ἐπομένως «Χριστιανός».

Ἄν γείνη δεκτὴ ἡ ἐτυμολογία αὕτη τοῦ «τσελεμπῆ», ἀνεξαρτήτως τοῦ ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἀντικατάστασις τοῦ σ διὰ τοῦ τσ, θὰ ἦτο ἄξιον ἀπορίας πῶς οἱ Τούρκοι ἔδωκαν τὸ προσωνόμιον «τσελεμπῆ» εἰς βεζύρας, ἀνωτέρους ἀξιωματούχους, σουλτανόπαιδας, καὶ δὴ καὶ εἰς ἓνα τῶν πρώτων ὀθωμανῶν σουλτάνων, Μεχμέτ (Μωάμεθ) τὸν

Α' (1413—1421), πάππον Μωάμεθ Β' τοῦ Πορθητοῦ. Πιθανωτέρα ὄθεν φαίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ Ἑλβανῶ τὸ γένος Σεμσεδδίν-Σαμῆ-βέη (Φράσαρη) ἐν τῷ λεξικῷ του τῆς τουρκικῆς γλώσσης (Καμούσι-Τουρκι) διδομένη ἐτυμολογία, καθ' ἣν τὸ «τσελεμπή» παράγεται ἐκ τοῦ «τσελέπ» (ὅπερ φέρεται καὶ ὡς «τσαλάπ»), τὸ ὁποῖον σημαίνει ὁ «λατρευόμενος», ὁ «Κύριος», ὁ «Θεός», καὶ εἶναι ἡ συριακὴ (ἀραμαϊκὴ) λέξις «τσελιπᾶ», τὴν ὁποίαν μετέφερον εἰς Τουρκεστάν καὶ Μογγολίαν Σῦροι μετανάσται, διαδῶσαντες ἐκεῖ καὶ τὴν γραφὴν των, ἐξ ἧς, κατὰ τὸν Ρῶσσον τουρκολόγον Ράδλωφ, καὶ ἡ παλαιοτάτη τουρκικὴ γραφὴ τῶν παρὰ τὸν ποταμὸν Ὁρχόν, ἐν Ἀνατολικῇ Μογγολίᾳ, νοτίως τῆς λίμνης Βαϊκάλης, ἀνακαλυφθεισῶν ἀρχαίων τουρκικῶν ἐπιγραφῶν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν Τούρκον λεξικογράφον, «τσελεμπή» σημαίνει κυρίως «ἀγᾶς», «βέης», «Κύριος» γνωρίζων ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν (διὰ τὸν ὁποῖον βραδύτερον καθιερώθη τὸ «ἐφέντη»). Ὁ τίτλος «τσελεμπή», ἀντιστοιχῶν ἀκριβῶς πρὸς τὴν γαλλικὴν λέξιν «seigneur» (Monseigneur), ἐδίδοτο ἀρχικῶς εἰς τοὺς Τούρκους αὐτοκρατορικοὺς πρίγκιπας, τοὺς υἱοὺς σουλτάνων (σεχζαδέ). Μέχρι τῆς καταργήσεως τῶν δερβισικῶν ταγμάτων ἐν Τουρκίᾳ ὑπὸ τοῦ Καμάλ Ἀτατοῦρκ ὁ τίτλος «τσελεμπή» (Ἐσελεμπή-ἐφένδη) ἐδίδοτο εἰς τὸν ἡγούμενον τῆς ἐν Ἰκονίῳ κεντρικῆς μονῆς (τεκκὲ) τῶν Μεβλεβίδων Δερβισῶν, ὅστις κατὰ παλαιὰν ἱστορικὴν παράδοσιν ἐζῶνυε τὸ ξίφος εἰς πάντα σουλτάνον κατὰ τὴν ἐνθρόνισίν του. Ἦτο ὁ μόνος Μωαμεθανός, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξηκολούθει μέχρις ἐσχάτων νὰ δίδεται ὁ τίτλος «τσελεμπή», διότι σὺν τῷ χρόνῳ κατήντησεν οὗτος νὰ δίδεται μόνον εἰς μὴ μουσουλμάνους, Ἑλληνας (τσελεμπή Γεωργιάκη κτλ.) καὶ Εὐρωπαίους.

Ἡ Ἀνατολικὴ Μακεδονία.

Ἐκ τῆς Δ. Θράκης¹ ὁ Ἑβλιᾶ εἰσέρχεται εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας μὲ μικρὰν παλινδρόμησιν εἰς κόμιν τινας καὶ χωρία τῆς Δυτικῆς Θράκης (Μεσινὲ-Ἀμπὰτ καὶ Σαοῆ-Σαμπάν). Ἐφθασεν οὕτως εἰς τὴν κόμιν Ρουχάν, ἣτοι, ὡς λέγει, «Ὁρχάν», καὶ κατ' ἄλλην γραφὴν Ρουτζάν ἢ Ρουτσάν² ἀνατολικῶς τῆς Δράμας, ἐπὶ τῶν ὁρέων.

¹ Ὁ Η' τόμος τοῦ «Ὀδοιπορικῶ» τοῦ Ἑβλιᾶ ἀρχεται ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης καὶ προχωρεῖ πρὸς Δ. Ἀλλὰ μετάφρασιν τοῦ περὶ Δ. καὶ Α. Θράκης τμήματος τοῦ περιηγητικῶ τοῦ Ἑβλιᾶ ἐφιλοπόνησεν ὁ κ. Ἰ. Σπαθάρης καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Δ', Ε', Ζ', καὶ Θ' τόμῳ τῶν Ἐρακικῶν, ὡς ἀνωτέρω ἐσημειώθη.

² Ὁ ἐπιμεληθεὶς τῆς ἐκδόσεως γράφει ἐν ὑποσημειώσει, ὅτι ἴσως διορθωτέον Οὐρφάν (ἢ Ὁρφάν), τὸ ὁποῖον, ἴσως οὐχὶ κατὰ τύχην, συμπίπτει μὲ τὸν κόλπον

Ἡ κόμη αὕτη εἶναι βοϊβοδαλίκιον (ὑποδιοίκησις) κείμενον ἐντὸς τοῦ ἐδάφους (τῶν χωμάτων) τοῦ σαντζακίου (διοικήσεως) Θεσσαλονίκης ἀλλ' ἐνίοτε γίνεται ναχιές (δῆμος) τοῦ καζᾶ (ὑποδιοικήσεως) Δράμας ἐνίοτε πάλιν μὲ τὸν βαθμὸν 150 ἄσπρων (ἄκτσέ) ὑπάγεται εἰς ἄλλην ὑποδιοίκησιν. Ἔχει ἐπιμελητὴν (κεχαγιάν) τοῦ στρατοῦ, ἀρχηγὸν τῶν γενιτσάρων καὶ ἱεροδίκην (ναῖπ), ὡς καὶ μουσουλμάνους προκρίτους. Δὲν ἔχει ὅμως νακίπ-οὐλ-ἔσρεφ (ἀντιπρόσωπον τῶν εὐγενῶν τῆς Μέκκας). Ἀνατολικῶς τῆς κόμης ταύτης, Β. τῆς πόλεως (;) Σεδερ-καπησί, εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς περίπου σταθμοῦ (κονάκ) λέγεται ὅτι ὑπῆρχε πόλις (συνοικισμός) μεγάλη μὲ ἓν μέγα τζαμίον καὶ πολλοὺς μικροτέρους ὠραίους εὐκτηροὺς οἴκους (μεστζίτ) καὶ λουτρῶνας, χάνια, λιθοκτίστους οἰκίας, ξενῶνας, μεδρεσέδες (ἱεροδιδασκίτρια) καὶ τεκκέδες (μοναστήρια δερβισῶν), γραμματοδιδασκαλεῖα καὶ ἀρκετῆς ἐκτάσεως ἀγορὰν ὡς καὶ δύο ὄχυρά φρούρια. Λέγεται ὅτι αὕτη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀπίστων Ἑλλήνων ἦτο πόλις μεγάλη.

Ὁ δὲ ποταμὸς Ὀρχάν (καὶ κατ' ἄλλο χειρόγραφον Ὀρφάν, ἦτοι: Ὀρφανός;) πηγάζων ἐκ τῶν παρὰ τὴν Σόφιαν ὀρέων τῆς Ρίλας¹ καὶ εἰσδεχόμενος παραποτάμιους τινὰς ἐκ τῶν βουνῶν τῆς Στρομνίτης (Στρούμτζα) ῥέει διὰ τῶν πόλεων τοῦ Σιδηροκάστρου (Δεμίρ-Χισάρ) καὶ τῶν Σερρών καὶ ἀρδεύει πλείστας ὕσας ἐσπαρμένας ἐκτάσεις, διέρχεται παρὰ τὴν πόλιν Τουρμπελικ (κατ' ἄλλην γραφὴν Μπουενεϊκ) καὶ διαρρέων τὴν πόλιν Ὀρχάν ἐκβάλλει εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου στενὸν τῆς Ρεντίνας. Λέγεται ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἀρχαῖον φρούριον ὄχυρόν, τὸ ὁποῖον ἦτο μετὰ τὴν Καβάλλαν, τὸ ἐρυμνότερον ἀλεξανδρινὸν ὄχυρόν τοῦ Αἰγαίου, κτισθὲν, ὡς λέγεται, ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου², τὸν ὁποῖον οἱ ἄπιστοι Ἑλληνας (Γιουνάν) ὠνόμαζον «Βασιλέα Ἀλέξανδρον». Ὄταν κατόπιν τὸ φρούριον τοῦτο ἐκυρίευσεν ὁ σουλτάνος Μουράτ ὁ Α' (ὁ Χουδαβενδικιάρ), συνήντησε μεγάλας δυσκολίας, διὸ καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν κατηδάφισεν ὅλους τοὺς προμαχῶνας καὶ τοὺς τέσσαρας τοίχους του, τῶν ὁποίων σφῆζονται ἀκόμη ἐρείπια. Ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ τούτου φρουρίου ἢ πόλις Ὀρχάτ (κατ' ἄλλας γραφὰς Ὀρχάν καὶ Ὀρφάν)³, ἀπέχει δύο πα-

τοῦ Ὀρφανοῦ (κατὰ τοὺς ἀγγλικούς χάρτας Rurhane Gulf), τὸν ἄλλως Στρομνιζόν.

¹ Ἡ περιγραφὴ αὕτη δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Στρομόνος. Ἄρα γε ὠνομάζετο κάποτε Ὀρφανός;

² Ὁ Ἑβλιᾶ γράφει «Ἰσκέντερι Γιουνανί» «ὁ Ἑλλην Ἀλέξανδρος», ἐνῶ συνήθως οἱ Τοῦρκοι λέγουν καὶ γράφουν «Ἰσκεντέρι-Ρουμῆ».

³ Ἐκ τῶν ποικίλων τούτων γραφῶν ἐξάγεται ὅτι τὰ διάφορα χειρόγραφα διαστρέφουν ἄπ' ἀρχῆς μὲ τὸ Ὀρχάν, Ρουχάν κτλ. τὴν ἐλληνικὴν λέξιν Ὀρφανός, ὅτι ἐπομένως πρόκειται περὶ τοῦ σημερινοῦ χωρίου Ὀρφάνι, (ἐπαρχ. Παγ-

ρασάγγας¹. Τὸν παλαιὸν καιρὸν αἱ δύο ὁμοῦ ἦσαν μιὰ μεγάλη πόλις. Τὸ Ὅρκαν εἶναι καὶ σήμερον πόλις εὐήμεροῦσα μὲ . . . , (ὁ ἀριθμὸς λείπει) κήπους καὶ ἀμπέλια . . . . διωρόφους λιθίνας κεραμοσκεπεῖς οἰκίας. Οἱ κάτοικοι εἶναι φαιδροὶ οἰκογενειάρχαι. Αἱ γυναῖκες εἶναι, ὡς λέγουν, . . . (ἔπεται λέξις σφωζομένη κατὰ τέσσαρας διαφόρους ἀπιθάνους γραφάς) τοῦτο ὅμως εἶναι καθαρὰ συκοφαντία. Αἱ τοῦ ὠραιολόσκου τῆς πόλεως εἶναι φίλαι λίαν παράδοξοι. Οἱ κάτοικοι ὅμως τοῦ νομοῦ (βιλαγέτ) εἶναι ἐνάρετοι. Ὅμιλοῦν ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικά. Τὰ ἀμπέλια καὶ οἱ κῆποι τῶν εἶναι ἀπέραντοι. Ἐνῶ διεβαίνομεν, λέγει, τὸν ποταμὸν Ὅρφαν παρὰ τὸ στενὸν τῆς Ρεντίνας, ἐφάνησαν αἱ φρεγάδαι τῶν ἀπίστων Βενετῶν.

Ἐκεῖθεν ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην εἶναι εὐθεῖα. Πορευόμενος διὰ ταύτης ὁ Ἐβλιᾶ ἔφθασεν εἰς δῆμον (ναχιέ) Σεντέρ-κισί², ὁ ὁποῖος ἔχει τζαμίον μὲ μιναρέν, σχολεῖον, πλείονα τοῦ ἐνὸς χάνια, ἀρκετὰ μαγαζία καὶ . . . . . καλὰς μὲ στέγην, κήπους καὶ ἀμπέλους, ὡς καὶ παντὸς εἶδους ἰχθῦς εἰς τὴν ὁμώνυμον λίμνην.

Ἀμέσως κατόπιν ἀναφέρει τὴν πόλιν «Bechik», κειμένην ἐντὸς τοῦ ναχιέ Σεντέρ-κισί τῆς γενικῆς διοικήσεως Θεσσαλονίκης, ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς λίμνης Μπεσικ-Γκιόλ³, εἰς τόπον κατάφυτον. Ἡ πόλις εἶναι εὖ-πορος ἔχουσα τζαμίον, μικροτέρους εὐκτηρίους οἴκους, ἱεροδιδασκῆριον (μεδρεσέν), γραμματοδιδασκαλεῖον, λουτρῶνα, κήπους, ἀμπέλους καὶ λαχανοκήπους, καραβανσαράι, ξενῶνα, ὠραίαν ἀγοράν. Εἰς αὐτὴν ἐδρεύει ἱεροδίκης, ἀρχηγὸς τῶν γενιτσάρων καὶ τοῦ στρατοῦ, ὑπάρχουν δὲ καὶ πρόκριτοι μουσοῦλμάνοι. (Ὁ ἀριθμὸς τῶν οἰκιῶν λείπει εἰς τὸ πρῶτό-τυπον).

Περὶ τῆς λίμνης, πλανώμενος ὡς πρὸς τὸν προσανατολισμὸν, λέγει

γαίου, Νομοῦ Καβάλλας), κειμένου εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπορείας τῶν ὄρεων Παγγαίου καὶ Συμβόλου καὶ μικρὸν ἀπέχοντος τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου, ὅστις ἀπὸ τούτου ὠνομάσθη κόλπος τοῦ Ὅρφανου. Φαίνεται οἱ Τούρκοι παρεμόρφωσαν κατὰ πολλοὺς τρόπους τὸ Ὅρφανός, ὅτι δὲ μία τῶν παρεμορφώσεων τούτων εἶναι ἡ, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, εἰς τοὺς ἀγγλικούς χάρτας σημειουμένη ὀνομασία «Ruphane Golf». Σημειωτέον ὅτι ἀρκεῖ λάθος μιᾶς τελείας ἐπὶ τοῦ γράμματος «φε», ὅπως γίνῃ Ὅρκαν (ὡς γράφεται ὀλίγον κατωτέρω) ἀντὶ Ὅ ρ φ ά ν.

¹ Ὁ Ἐβλιᾶ γράφει «φερσάχ», οὔτινος ἄλλη γραφή εἶναι τὸ «φερσένκ», λέξις περσικὴ εἰσελθούσα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ὡς «παρασάγγης». Κατὰ τοὺς Τούρκους λεξικογράφους, ὁ παρασάγγης εἶναι ἀπόστασις μιᾶς ὥρας (πορείας), ἐνῶ κατ' ἄλλους, ὁ περσικὸς παρασάγγης ἰσοδυναμεῖ πρὸς δύο ὥρων πορείαν.

² Ἀδύνατον νὰ μαντεύσῃ τις ἐνταῦθα τὴν ὀρθὴν γραφήν. Ἴσως εἶναι Σεντέρ-καπισί ἢ Σεντίρ-καπισί.

³ Ἑλληνιστὶ καλεῖται ἡ λίμνη αὕτη Βόλβη, κειμένη Β. τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου.

ὅτι κεῖται Δ. τῆς Θεσσαλονίκης, (ἐνῶ κεῖται ἀνατολικῶς ταύτης), εἰς ἀπόστασιν μικροτέραν τοῦ ἐνὸς σταθμοῦ, ἔχει δὲ μῆκος 12 μιλίων καὶ πλάτος 7¹. Κάτω τῆς λίμνης ὑπάρχει ὄρος ὑψηλόν, βορείως δὲ τούτου τὰ βουνὰ τοῦ ναχιῆ Σεντέρ-κισί. Τὰ ὕδατα τῆς λίμνης ταύτης διέρχονται δι' ἄλλης λίμνης ὁμοίας πρὸς ποταμόν, ρέοντα δὲ διὰ μέσου δύο ὁρέων διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Ρεντίνας, συννενοῦνται μετ' ἀπόστασιν ἡμίσεως σταθμοῦ μετὰ τοῦ ποταμοῦ Ὁρκὰν (Ὁρφὰν) καὶ ἐκβάλλουσιν ὁμοῦ εἰς τὸ Αἰγαῖον. Τὸν ποταμόν τούτον διαπλέουσιν οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης, Καβάλλας καὶ ἀλλαχόθεν ἐρχόμενοι διὰ πλοίων. Ἡ δι' ἄλλων μέσων διάβασις εἶναι ἀδύνατος. Πολλοὶ σουλτάνοι προσεπάθησαν νὰ κτίσουν ἐκεῖ λιθίνην γέφυραν, ἀλλ' ἀπέτυχον, διότι ὁ τόπος τῆς ἐκβολῆς εἶναι πλήρης καλαμώνων. Εἰς τὴν λίμνην ἀλιεύονται διάφορα εἶδη ἰχθύων, μεταξὺ δὲ ἄλλων ἐγγέλεις (φειδόψαφα) ἀποστελλόμενοι ἀλίπαστοι εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Τόσον μεγάλοι ἰχθύς εἰς οὐδὲν ἄλλο μέρος ὑπάρχουν, πλὴν ἴσως εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν² τῆς Ἀλβανίας. Ὑπάρχουν μάλιστα καὶ λύκοι, (λούκιοι, λοῦτσοι) μίκους ἐνὸς πήχεως καὶ μεγάλοι κέφαλοι, ὡς καὶ πλεῖστα ὄσα ἄλλα εἶδη πολυχρῶμων ἰχθύων, ὧν ἀδύνατος ἡ περιγραφὴ. Ἡ ἀλιεὶα τούτων καὶ εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν ἔχοντα τὸ σχετικὸν προνόμιον (μπεράτι, βεράτιον) ἀπαγορεύεται ἄνευ ἀδείας τοῦ διευθυντοῦ τῶν τελωνείων, οἱ δὲ παραβάται τιμωροῦνται.

Περιγράφει κατόπιν θερμοπηγὴν τῆς πόλεως Μπεσίκ (προφ. Βεσίκ) καὶ κατ' ἄλλην γραφὴν Μπεσίκι-Κεμπίρ, ἥτοι Μεγάλα Μπεσίκια³. Ἡ πηγὴ αὕτη ἀναδίδει, λέγει, ὁσμὴν θείου καὶ κιτρινίζει ὡς δι' ἐπιστροφῆματος χρυσοῦ τὰς ἀργυρᾶς σφραγίδας, τὰς δὲ χρυσᾶς στιλβώνει. Εἶναι θερμοτάτη μέχρι βαθμοῦ, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ τὴν ἀνεχθῆ ὁ ἄνθρωπος, διὸ καὶ προστίθεται ὕδωρ ψυχρόν, καὶ ὠφελιμοτάτη εἰς τὴν ὑγιάν, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν λέπραν καὶ σύφιλιν. Στερεῖται ὅμως λουτροῶνων μὲ ὑπερικτὸν προσωπικόν, ὡς ἔχουν αἱ ἐν Προύση θερμοπηγαί.

Ἐκεῖθεν ὁ Ἑβλιᾶ μετέβη εἰς τὴν πλησίον τῆς λίμνης παρὰ τὸν ποταμὸν Ὄζνικέ (προφ. Οζνικέ ἢ Ozeniké, καὶ κατ' ἄλλην γραφὴν Lözni-

¹ Ὁ Ἑβλιᾶ ἀπατάται τόσον ὡς πρὸς τὸ μῆκος ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὸ πλάτος, διότι ἡ λίμνη ἔχει μῆκος 45 χιλίωμ. (28 μιλίων) καὶ πλάτος μόνον 3 χιλίωμ. (ἦτο ὀλιγότερον τῶν 2 μιλίων).

² Ὁ Ἑβλιᾶ γράφει «Ἰσεντέρια». Ἐκ τούτου ἴσως ἐσηματίσθη τὸ «Ο ὕ σ κ ὀ δ ρ α» (Σκόδρα). Ἐνδέχεται νὰ ὀνόμασαν οἱ Τοῦρκοι τὴν Σκόδραν καὶ τὴν ὁμώνυμον λίμνην «Ἰσεντέρια», ἐκ τοῦ ἡρωικοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀλβανίας Ἰσεντέρ-βέη (Γεωργίου τοῦ Καστιώτου).

³ Σήμερον καλεῖται Μεγάλη Βόλβη καὶ εἶναι χωρίον τῆς ἐπαρχίας Ααγκαδαᾶ, τοῦ νομοῦ Θεσσαλονίκης, ἔχον 166 κατοίκους (1928).

κέ) ὠραίαν πόλιν Γενι-Παζάρ¹, κειμένην εἰς πεδιάδα εὐφορον, κατάφυτον καὶ ἀνθόσπαρτον, μὲ λόφους δασώδεις. Ἦτο ἄλλοτε πολίχνη μικροτάτη ἀλλ' ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Σελίμ Β' ² ὁ Μέγας Βεζύρης Μεχμέτ Σοκολλής, ἐξοδεύσας χρῆμα ἱκανόν, ἔκτισεν ἐκεῖ μέγα τζαμίον, ἄλλους εὐκτηρίους οἴκους, ἀνωτέραν σχολήν, γραμματοδιδασκαλεῖον, τεκνὲν δερβισῶν, λουτρῶνα, χάνια καὶ πραιτήρια. Οἱ κάτοικοι εἶναι μουσουλμάνοι, ἀπηλλαγμένοι παντὸς φόρου. Ὑπάγεται εἰς τὸν ναχιὲν Σεντέρ-Καπισί. Δι' αὐτοῦ διέρχονται οἱ μεταβαίνοντες ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἔχει ναίτην καὶ ἀρχηγὸν τῶν γενιτσάρων. Τὰς παρασκευὰς συγκροτεῖται ἐκεῖ λαϊκὴ ἀγορὰ (παζάρι), εἰς τὴν ὁποίαν συναθροίζονται 5—10.000 ἄνθρωποι.

Ἐπεσκέφθη κατόπιν τὴν πόλιν Σεντέρ-καπισί (Seder-karissi). Ζητῶν τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ τοπωνυμίου τούτου, τερατολογεῖ πάλιν λέγων, ὅτι ταύτην ἀνεκαίνισεν ὁ Σεντερκασέν, ὁ ἀδελφὸς τῆς Βασιλίσσης Ἄϊ-Σόφ, ἣτις ἔκτισε τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, διὸ καὶ ἐδόθη εἰς αὐτὴν τὸ ὄνομά του, ὅπερ εἶναι ἑλληνικόν (;). Ἄλλος ἀδελφὸς τοῦ ἦτο ὁ Ἄμπαμπύρος (κατ' ἄλλην γραφὴν Ἁγία-Γύρος, καὶ κατ' ἄλλην Ἁγία-Μπύρος, ἴσως Ἁγία-Νύρος;), ὅστις, ὢν βασιλόπαις, ἔγεινε μοναχὸς καὶ ἐμόνασεν εἰς Αἰνάρως (Ἁγιον Ὄρος), ὅπερ ἔλαβε τὸ ὄνομά του, διότι ὁ ἡγεμονόπαις οὗτος ἐξωράϊσεν αὐτό. Ὁ Σεντερκαπισί οὗτος, ὢν φιλόσοφος καὶ ἐρευνητὴς τῆς φύσεως, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης, ἀνεκάλυψεν ἐπὶ τῶν παρακειμένων ὁρέων ἀργυρоруχεῖα ἀποκτήσας οὕτω μεγάλην περιουσίαν, δι' ἧς καὶ ἐξωράϊσε τὴν πόλιν. Αὕτη, ὑπαγομένη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔχει ἓνα δῆμον (ναχιέ) καὶ . . . χωρία. Ἐδρεύει ἐν αὐτῇ ἐπιμελητὴς τοῦ στρατοῦ, ἀρχηγὸς τῶν γενιτσάρων, οἰκονομικὸς ἔφορος. Πάντων ὅμως ἀνώτερος εἶναι ὁ ἐμίνης (διευθυντὴς) τοῦ ἀργυρоруχειοῦ, κρίνων ἐπὶ πολιτικῶν καὶ ποινικῶν ὑποθέσεων. Κατὰ τοὺς ἀστρολόγους κεῖται εἰς τὸν 28ον κύκλον, ὡς καὶ ἡ Θεσσαλονίκη, εὐρισκομένη ΝΑ ταύτης. Ἀπέχει τῆς Θεσσαλονίκης ὀλιγώτερον τῶν δύο σταθμῶν, κειμένη εἰς ἀπόστασιν 2 παρασαγγῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐπὶ θέσεως ὀρεινῆς. Εἶναι πόλις χαριεστάτη μὲ κλίμα λαμπρόν. Κεῖται δὲ τόσον πλησίον εἰς τὴν θάλασσαν, ὥστε ἀκούεται ὁ παφλασμὸς τῶν κυμάτων ἐν καιρῷ νότου. Ἔχει ἐγκατάστασιν ὑδάτων καὶ κοινόχρηστα κτίρια (τὰ συνήθως ὑπὸ τοῦ Ἐβλιᾶ δι' ὅλας τὰς πόλεις ἀναφερόμενα). Προσθέτει ὅμως ὁ Ἐβλιᾶ

¹ Εἶναι ἴσως τὸ χωρίον Παζαράκια, τῆς ἐπαρχίας Χαλκιδικῆς ἔχον 262 κατοίκους (1928). Τὸ χωρίον ὀνομάζεται καὶ Παζαργκάχ (=τόπος ἀγορᾶς) τοῦ ὁποίου παραφθορὰ φαίνεται τὸ Παζαράκια.

² 1506—1574. Ὁ ἀναφερόμενος ἐνταῦθα Μ. Βεζύρης, εἶναι ὁ Σλαῦος (Βόσνιος) τὸ γένος Μεχμέτ Σοκόλοβιτς, οὗτινος ὁ ἀδελφὸς ἔμεινε Χριστιανός.

ὅτι ἀσχολούμενος εἰς τὴν ἀναζήτησιν δραπετεύσαντος γανυμήδους του, δὲν ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν μὲ ἤσυχον τὴν καρδίαν. Τὰ ἄσπρα της (νομίσματα) εἶναι λευκὰ καὶ ἐπαινετὰ ὡς ἄνθος μαργαρίτας, διότι ὁ ἄργυρος αὐτῶν εἶναι γνήσιος. Καὶ τὸν χειμῶνα ἀκόμη οἱ ἄμνοι καὶ τὰ ἐρίφιά της εἶναι τρυφερά. Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν βουνῶν της ὑπάρχουν ἄφθονα θηράματα. Νοτίως τῆς πόλεως, πλησίον αὐτῆς, ὑπάρχει ἀργυρορυχεῖον ἔχον τρεῖς φλέβας πάχους ἀνθρωπίνου βραχίονος. Ὁ ἐξαγόμενος ἄργυρος εἶναι καθαρῶτατος, ἀνώτερος τοῦ τῶν μεταλλείων Δρεπανίτσας, Κρατόβου (τῆς Γιουγκοσλαβίας) καὶ ἄλλων. Εἰς κἀνὲν μέρος τοῦ κόσμου δὲν ὑπάρχουν δένδρα τόσον μεγάλα ὅσον ἐδῶ. Ναι μὲν ὑπάρχουν ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ, ἀλλὰ τῶν ἐδῶ ἀπαγορεύεται ἐπὶ αὐστηρᾷ ποινῇ ἢ ξύλευσις, διότι τὰ δένδρα χρησιμεύουν εἰς τῆξιν τοῦ ἀργύρου. Τὸ ἀργυρορυχεῖον ἀνίγει εἰς τὸν Ἑβούλ-Χαῖο Ἴμπραχίμ ἀγᾶ, κεχαγιᾶν (φροντιστὴν) τοῦ Μεγάλου Βεζύρου. Λαμβάνει κατ' ἔτος 10 ἕως 11 καντάρια ἀργύρου (440 ἢ 481 ὀκάδας), ἐκ τοῦ ὁποῖον ἐπὶ τῶν προηγουμένων σουλτάνων ἐκόπτοντο νομίσματα. Ὑπάρχει μάλιστα ἀκόμη ἐν τῇ πόλει καὶ τὸ νομισματοκοπεῖον. Τοιαῦτα ἐκόπησαν ἐπὶ Σουλτάνου Μουράτ Δ' (1623—1640) μὲ ἐπιγραφὴν: «Σουλτάν Μουράτ Μπὲν Ἀχμέτ Χάν ἄζζε νασάρουχου ντάραμπα Σεντερκαπσί», (Σουλτάνος Μουράτ, υἱὸς Ἀχμέτ Χάν· εἶψαν αἱ κατακτήσεις αὐτοῦ ἐνδοξοί. Ἐκόπη ἐν Σεντερκαπσί), καὶ ἐκυκλοφόρουν γενικῶς. Κατόπιν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτάνου Ἴμπραχίμ (1640—1648) ὁ Μέγας Βεζύρης Καρα Μουσταφᾶ πασᾶς τὰ ἀπηγόρευσε. Κατὰ τὸν Καταστατικὸν Νόμον τῶν Ὀσμανιδῶν Σουλτάνων, ἀργυρορυχεῖα ὑπῆρχον εἰς 40 μέρη, νομίσματα ὅμως ἐκόπτοντο εἰς 47 χαλιφικὰς πόλεις καὶ εἰς 77 μεγάλας παραλίους πόλεις, ὡς π.χ. ἐν Ἀλγερίῳ, Τύνιδι, Τριπολίτιδι, Αἰγύπτῳ, Σουδάν καὶ Ζανζιβάρῃ¹, Ἀβυσσηνίᾳ, Ἀσούνᾳ, Ὑεμένη, Λαχσᾶ (Ἀραβίας), Βαγδάτῃ, Βασόρα, Μουσούλη, Διαρβεκίρη², Ταμπρίζ, Ἐρζερούμ, Δζαντζᾶ, Μπαϊμπούρτ, Ἀμασεία, Σιβᾶς (Σεβαστεία), Μαράς, Ἀιντάπ, Χαλεπίῳ, Δαμασκῶ, Γάζα, Ἱερουσαλήμ, Τριπόλει τῆς Συρίας, Ἀντιοχείᾳ, Ἀδάνοις, Ἰκονίῳ, Ἀκσαράϊ, Κασταμονῇ, Τύρα (Θυάτειρα), Μαγνησίᾳ, Σιμύρῃ, Σελευκείᾳ, Γκιουμουῦς-Χατζι-κιοῖ, Σινώπῃ, Προύση, Κουταχείᾳ, Ἀδαλίᾳ, Κύπρῳ, Τραπεζοῦντι, Κεφὲ (Θεοδοσίᾳ), Κωνταντινουπόλει, Ἀδριανουπόλει, Σόφιᾳ, Βελιγραδίῳ, Βιδδύνη, Σαραγέβῳ (τῆς Βοσνίας),

¹ Ὁ Ἑβλιᾶ λέγει «Ζέντζ». Οὕτως ἐκάλουν οἱ Ἄραβες τὰ ὑπὸ μαύρων (Ζεντζι) κατοικούμενα μέρη τῆς Ἀφρικῆς καὶ εἰδικῶς τὸ Σουδάν καὶ τὰς Ν. τοῦ στενοῦ τοῦ Μπάμπ-Ἐλ Μαντέπ παραλίους χώρας τῆς Ἀφρικῆς. Αἱ τελευταῖαι αὗται ἐκαλοῦντο «Ζεντζιμπάρ» (χώρα τῶν μαύρων) ἐκ τοῦ ὁποῖου ἔγινε τὸ εὐρωπαϊκὸν Zanzibar (Ζανζιβάρη).

² Ὁ Ἑβλιᾶ γράφει Ἀμίδ (Amid). Εἶναι ἡ Ἀμίδη (Διαρβεκίρη).

Στρεμπρενίτσα, Νοβομπάρδα (;), Κρατόβω, Σκοπελοίς, Ἐλμπασάν, Ἀχρίδι, Ἰωαννίνοις, Μορέα, Αἶναμπαχτι (Ναυπάκτω), Ἀθήναις, Θεσσαλονίκη, Σέρραις, Καβάλλα, καθέδρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου¹, Πρεβέζη καὶ Σεντερκασιί.

Προσθέτει ὁ Ἐβλιᾶ ὅτι περιῆλθον εἰς χειράς του νομίσματα κοπτόμενα εἰς τὰς μεγάλας ταύτας πόλεις. Ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου Ἰμπραχίμ μένει κλειστὸν τὸ νομισματοκοπεῖον τοῦ Σεντερκασιί, ἀλλὰ τὸ ἀργυροῦν χειὸν ἐργάζεται.

Ποία εἶναι ἡ πόλις αὕτη διὰ τὴν ὁποίαν τόσα γράφει ὁ Ἐβλιᾶ; Τὸ ὄνομά της δὲν ὁμοιάζει μὲ κανὲν τῶν σημερινῶν χωρίων. Μήπως τὸ Σεντὲρ-κασιί ἢ Σεντιρ-Κασιί εἶναι τερατώδης παραμόρφωσις τοῦ Σταγειρίτης (Ἀριστοτέλης);

Τὸ Ἅγιον Ὅρος.

Τὸν Ἅθωνα ὁ Ἐβλιᾶ ὀνομάζει «Παπαζιστάν» (Παππαδιαν, χώραν τῶν παππᾶδων). Ἀνέρχονται λέγει εἰς χιλιάδας οἱ παππᾶδες, βλαδίκαι², καλόγηροι, ἱερεῖς, πατριάρχαι καὶ λοιποὶ ἱερωμένοι καὶ ζωναρωμένοι³, οἵτινες ἀπεχώρησαν πεινασμένοι ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ τρώγουν ἄπαξ τῆς ἑβδομάδος. Οἱ ὀφθαλμοὶ των εἶναι βυθισμένοι. Τῶν ἀπίστων αὐτῶν τὸ σῶμα ὁμοιάζει ἀπεξηραμένα κρέατα τοῦ Ἀχλάτ⁴. Ὑπάρχουν γέροντες τρώγοντες ἄπαξ τῆς ἑβδομάδος ἢ ἄπαξ τοῦ μηνὸς πέντε ἐλαιὰς πέντε φοίνικας (χουρμᾶ) καὶ πέντε κύπελλα γάλακτος, μὴ ἐκβάλλοντες ἀπὸ τὸ στόμα των οὔτε μίαν λέξιν. Τὸ βλέμμα των εἶναι ἀπλανές. Λιάγουν βίον ἀσκητικόν, ἀπέχοντες τῶν πάντων. Ὑπάρχουν τοιοῦτοι καλόγηροι ζήσαντες 270 ἔτη (;). Εἰς κανὲν μέρος τοῦ κόσμου δὲν ὑπάρχουν παππᾶδες τόσον πεπαιδευμένοι, παρὰ μόνον εἰς τὴν χώραν τῶν Ρωμηῶν, εἰς τὴν χώραν τῆς Κόκκινης Μηλιᾶς⁵, εἰς τὸ Νετζιτ (τῆς Ἀραβίας), εἰς τὸ

¹ Νὰ πιστεύσωμεν τὸν Ἐβλιᾶ βεβαιῶντα, ὅτι τόσον πολλὰ νομισματοκοπεῖα ὑπῆρχον ἐν Τουρκίᾳ κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα;

² Βλαδίκα, λέξις σλαυικῆ σημαίνουσα ἐπίσκοπος.

³ «σαχίμπι-Ζουνάρ» (κάτοχοι ζωναρίου), ἦτοι μοναχοί. Ζουνάρ ἐλέγετο ἡ τρίχιος ζώνη τῶν καλογήρων, θεωρουμένη ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων ὡς τὸ κυριώτερον σημεῖον τοῦ ὅτι ἦσαν ἄπιστοι.

⁴ Πόλις τῆς Τουρκίας, ἐπὶ τῶν ὄχθων τῆς λίμνης Βάν. Φαίνεται ὅτι ἐκεῖ παρασκευάζοντο κρέατα ἀπεξηραμένα εἰς τὸν ἥλιον.

⁵ Κυζύλ-Ἐλιμά (Κόκκινη Μηλιά) εἶναι κατὰ τὰς τουρκικὰς παραδόσεις, γνωστὰς καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, ἡ χώρα τῆς Κεντρῶς Ἀσίας, ἐξ ἧς ὠρμήθησαν οἱ Τοῦρκοι. Κατὰ τὰς Βυζαντινὰς παραδόσεις, ἄγγελος Κυρίου ἐμφανιζόμενος εἰς Ἁγίαν Σοφίαν τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως θὰ ἐδίωκε τοὺς Τοῦρκους ἕως τὴν Κόκκινην Μηλιά.

Ἰράκ καὶ εἰς τὴν ἰδικήν μας Οὔνια (Οἰνών). Ἐξ ὄλων τῶν χωρῶν τῶν ἀπίστων (Κιαφιοριστῶν) ἀποστέλλονται εἰς τὰς μονὰς ταύτας θησαυροί. Ὁ καθείς ἐκ τῶν καλογήρων ἐργάζεται. Κατασκευάζουν παντὸς εἶδους καλλιτεχνικῶς κατεργασμένα ξύλινα κοχλιάρια, ξυστρία τῆς ράχης, κύπελλα (κιασέδες), λίκνα, δίσκους χαμαιλεοντίους (δηλαδὴ ποικιλοχρόμους) καὶ ἄλλα τόσον ὥραϊα κατασκευασμένα, ὥστε νομίζει κανείς, ὅτι ἔγιναν διὰ μαγείας. Διοικητὴς (χακίμ) αὐτῶν εἶναι ἀκόμη δυνάμει σουλτανικοῦ νόμου ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βοσταντζή-μπασῆς¹. Τούτου ἀντιπρόσωπος ἔρχεται εἰς ἰδιαίτερος (χασεκῆς), ὅστις καὶ ἀσκεῖ τὴν ἀρχήν. Ποῦ νὰ τολμήσῃ κανείς νὰ καταπιέσῃ τοὺς παπᾶδες αὐτούς! Αὐθωρεῖ οἱ Βοσταντζήδες τὸν ξυλίζουσαν ἀνηλεῶς.

Ὅλων τῶν μονῶν μεγαλυτέρα εἶναι ἡ τῆς «Ἁγιά-Λάδρα» (δηλαδὴ τῆς Ἁγίας Λαύρας), τῆς ὁποίας ὁ ναὸς εἶναι καλλιτεχνικῶς διακόσμητος. Ὑπάρχουν ἀκόμη καὶ τὰ ὑποδειγματικά² κτίρια τῆς μονῆς «τῶν Ἰβήρου» (δηλαδὴ τῶν Ἰβήρων), τοῦ «Κουτλουμοῦς» (Κουτλουμουσίου), τοῦ «Ἀντουράντο» (ἴσως τοῦ Παντοκράτορος), τῆς «Ταρίτσα» καὶ ἡ τοῦ «Ἰσκραμπούζα»³.

Οἱ ἐδῶ (δηλαδὴ οἱ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ μονῇ) γανυμῆσαι⁴ εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἐκκλησίαν ὑπάρχουν. «Καὶ μάλιστα, λέγει, ἐνῶ ἐθεώμην τὴν μονὴν⁵ ταύτην εἶδον ὅτι ὑπάρχει εἰς μίαν γωνίαν σχήματος ναοῦ

¹ Βοσταντζή-Μπασῆς ἢ Μποσταντζή-μπασῆς ἦτο ἄλλοτε ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς τῶν Βοσταντζήδων ἢ Κηπουρῶν, ἦτοι φρουρῶν τῶν ἀνακτορικῶν κήπων καὶ τῶν ἀνακτόρων, ὅστις ἐξήκει καὶ εἶδος τι ἐξουσίας διοικητοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

² Ἐδῶ με ἀχειρίζεται τὴν λέξιν «ἱμπερτουμά», ἡ ὁποία σημαίνει καὶ «παραδειγματικός», ἀλλὰ καὶ «τρομερός».

³ Ἐδῶ δὲν δυνάμεθα νὰ μαντεύσωμεν ποίας ἐκ τῶν 20 μονῶν τοῦ Ἄθω ἐννοεῖ.

⁴ Εἰς τὴν περιγραφὴν ταύτην τῶν μονῶν ὁ Ἑβραϊὰ ἐμφανίζει ὥραϊους νεανίας, οἵτινες ἴστανται μετὰ σεβασμοῦ εἰς ὅλας τὰς τελετὰς καὶ ἐνώπιον τῶν ἐπισκεπτῶν πρόθυμοι νὰ ἐκτελέσουν πᾶσαν αὐτῶν ἐπιθυμίαν. Φέρουν ζάχαριν τῆς Αἰγύπτου, ζαχαρόπηκτα τῶν Ἰνδιῶν, ἡδύποτα ζιγγιβάρως, «γάλα τοῦ πουλίου» (δηλαδὴ πράγματα δυσέυρετα), «γάλα λεαίνης» καὶ ἄλλα, «διότι αὐτοὶ οἱ ἀπίστοι αὐτὰ τὰ ἔθιμα εἶδον ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ». Εἰς τὰ περὶ ὥραϊων κομπουρημάτων, τὰ ὁποία κατασκευάζουν οἱ καλόγηροι, ἀναφέρει περὶ ὥραϊων ἱεροδούλων, ἀλλὰ τὸ κείμενον εἶναι συγκεχυμένον καὶ δὲν φαίνεται ἂν γράφῃ περὶ τούτων ὡς ποιουμένων τὰς διατριβὰς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος εἰς τὰς χώρας τὰς ὁποίας ἀραριθμεῖ (Κυζύλ - Ἐλμά, Ἰράκ, Οὔνια). Παρελείψαμεν τὸ χωρίον τοῦτο μὴ θέλοντες ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Ἑβραϊὰ τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι εἶδε καὶ ἱεροδούλους εἰς τὸν Ἄθω.

⁵ Ἐδῶ καὶ ἀνωτέρω ἐπανειλημμένως μεταχειρίζεται τὴν ἀραβικὴν λέξιν «ντέϊρ», ἡ ὁποία σημαίνει «μοναστήριον» (ἱερὸν χριστιανικὸν ἢ εἰδωλολατρικόν), ἀλλὰ καὶ «καπηλεῖον». Κάμνει ἄρα γε ἐσκεμμένως κακόβουλον λογοπαίγνιον; Φαίνεται ὅτι ἡ δραπέτευσις τοῦ ἐνὸς τῶν γανυμῆδων του, τὸν ὁποῖον ἀναζητεῖ

μία κλειστή θύρα. "Όταν είπον εις τὸν ἀγγελόμορφον ἐκείνον γανυμῆδη νὰ ἀνοίξη τὴν θύραν αὐτήν, μοι ἀπήντησεν : «Ἐκεῖ μέσα εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰησοῦ» καὶ δὲν μᾶς ἤνοιξε τὴν θύραν. Καὶ ὁ πτωχὸς (δηλαδὴ ὁ γράφων, ὁ Ἐβλιᾶ) ἐνεθυμήθη τότε κάποιον ἄσμα, (τουρκικὸν βεβαίως) τὸ ὁποῖον ἤκουσα εἰς τὰ μέρη αὐτά :

*Χθὲς πῆγα στὴν ἐκκλησιᾶ
Δὲν μ' ἔβαλαν μέσα τὰ δολάνια
'Ορκίζομαι κι' ἐγὼ
Στὴ δευτέρα παρουσία
Νὰ σὲ διώξω εἰς τὸν Ἰησοῦν.*

Καὶ ἔστρεψα τὰ βλέμματά μου ἀλλαχοῦ.

Ἐναφέρει κατόπιν πέντε ἄλλα ὄρατα μοναστήρια (εἰς τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων τῶν ὁποίων σημειώνει ἀποσιωπητικά, μὴ συμπληρώσας τὰ κενά), ὧν ἕκαστον εἶναι ἀληθὲς φρούριον.

Μετὰ δύο ἡμέρας ἔφθασεν εἰς . . . . καὶ κατόπιν εἰς τὸν Λαγκαδῶν.

Ἄσμα Ὁ Λαγκαδᾶς (Langaza)

Καὶ ἐδῶ ὁ Ἐβλιᾶ ἐπιμελεῖται νὰ δώσῃ κατὰ τὸ ἰδικόν του σύστημα τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως. Γράφουν λέγει Λανζᾶ καὶ Λαγιεζᾶ (κατ' ἄλλην γραφὴν Λανιζᾶ).

"Όταν ὁ Ἐβρενός¹ ἐπολιόρησε τὸ φρούριον τοῦτο, ἀπέστειλεν εἰς τὸν διοικητὴν² πρέσβυν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκάλεσεν αὐτὸν νὰ παραδώσῃ

ἀλλόφρων δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ὑποσχόμενος ἀμοιβὰς καὶ ἄλλα, διατάραξε τὰς φρένας του τόσον, ὥστε νὰ βλέπῃ περίξ του γανυμῆδας καὶ ἱεροδούλους.

¹ Ἕλληνα (Βυζαντινὸς) ἀρνησι-θρησκός, ἐξομώσας καὶ ὑπηρετήσας τοὺς Τούρκους ὡς στρατιωτικὸς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἰδρύσεως τοῦ κράτους τῶν Ὀσμανιδῶν, καὶ εἰδικῶς ὑπὸ τὸν Σουλεῦμάν πασάν, υἱὸν τοῦ σουλτάνου Ὀρχάν καὶ ὑπὸ τοὺς κατόπιν σουλτάνους ἀπὸ τοῦ 1335 μέχρι τοῦ 1417, συντελέσας εἰς τὴν κατάκτησιν πλείστων ὄσων πόλεων καὶ φρουριῶν ἐν Θράκῃ, Μακεδονίᾳ καὶ Ἐλλάδι. Περὶ τοῦ ἀρχικοῦ ὀνόματος δὲν ὑπάρχουν πληροφορίαι. Κατὰ τὴν ἡμετέραν ταπεινὴν γνώμην ὀνομάζετο πρὸ τῆς ἐξομώσεώς του Ο ὕ ρ α ν ὀ ς. Τὸ ὄνομα τοῦτο γραφόμενον μὲ τοὺς τουρκικοὺς (ἀραβικοὺς) χαρακτῆρας προφέρεται καὶ «ἔβρενός». Δύναται ὅμως νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ Οὐρανός. Φαίνεται ὅτι οἱ μεταγενέστεροι Τούρκοι ἀνέγνωσαν τὸ Οὐρανός «ἔβρενός», λησμονηθέντος πλέον τοῦ πραγματικοῦ ὀνόματος.

² Τὸ κείμενον ἔχει τὴν τουρκικὴν λέξιν «τεκβούρ», τῆς ὁποίας τὸ ὀρθὸν εἶναι «τεκφοῦρ», προφερόμενον καὶ «τεκίρ». Οὕτως ὀνομάζον οἱ Τούρκοι τοὺς διοικητὰς τῶν βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν. Ἐξ αὐτῶν ἐσχισμάτισαν καὶ τινα τοπωνύμια. «Τεκίρ-Ντάγ» (=Ραιδεστός), Τεκίρ-σαράγι (συνοικία Κωνσταντινουπόλεως).

τὸ φρουρίον «χωρὶς φιλονικίαν». Ἐπειδὴ δὲ ὁ διοικητὴς παρέδωκε τὰς κλεῖδας τοῦ φρουρίου «χωρὶς φιλονικίαν» (τουρκιστὶ «μπίλα-νιζᾶ»), διὰ τοῦτο ἡ πόλις ἐκλήθη «Λανιζᾶ». Λέγουν ὁμοῦς «Λαντζᾶ», οἱ δὲ Τσατὰκ (Τουρκοὶ τῆς Ρούμελης) καὶ ἄλλοι λέγουν «Λαγκαζᾶ».

Κτίτωρ αὐτῆς εἶναι ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἁγιά-Σόφ» γυνή, ἰδιοκτίτρια τῆς Θεσσαλονίκης, ἣτις καὶ ἐκόσμησε τὴν πόλιν ἕνεκα τῆς ἀγνῆς αὐτῆς θερμοπηγῆς. Ὑπάγεται εἰς τὴν διοίκησιν (σαντζᾶκ) Θεσσαλονίκης. Ἀνατολικῶς αὐτῆς κεῖνται αἱ Σέρραι (Σύρος), δυτικῶς δὲ τὸ Σεντερκαπσί. Ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ὑπάρχει μεγάλη λίμνη¹, ἔχουσα ἕκτασιν 7 μιλίων. Εἶναι εἰς πολλὰ σημεῖα ἀβαθῆς. Τὰ βαθύτερα μέρη τῆς ἔχουν βάθος 6—10 πήχεων. Τὸ ὕδωρ τῆς δὲν εἶναι καλόν, διότι ἡ λίμνη εἶναι πλήρης καλαμώνων καὶ τελμάτων καὶ διὰ τοῦτο οἱ καλομαθημένοι δὲν τὸ πολυπίνουν. Βορείως τῆς λίμνης οὐδὲν ὑπάρχει. Εἰς τινὰ σημεῖα ὑπάρχουν ἠρειπωμένοι τοῖχοι καὶ κατεστραμμένα χωριά. Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν, ἀνήκοντες εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν «χαραμῆ» (ληστῶν), οἴτινες καλοῦνται «χαϊντούτ», ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὄρη λόγῳ τῶν καταπίεσεων τῶν Ὀθωμανῶν. Εἰς τὴν λίμνην ὑπάρχουν τὸν χειμῶνα ἀναρίθμητα ὑδροβία πτηνά, ὡς χῆνες, νῆσαι, κύκνοι, ἐρωδιοί, καρδεῖναι, φαλακροκόρακες, ἄγρια νῆσαι (ἀγριοπάπιες). Ὅλοι οἱ κάτοικοι εἶναι ἄπιστοι Ἕλληνες (Ρούμι), ἐκδεδιγημένοι Βούλγαροι καὶ Ναζαρηνοὶ Βλάχοι². Τὸν χειμῶνα κυνηγοῦν τὰ ἐν λόγῳ πτηνά διὰ πυροβόλου ὄπλου καὶ ἐκ τοῦ κυνηγίου τούτου ἀποζοῦν.

Ἐξω τῆς εὐήμερουσῆς ταύτης πόλεως, ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ σαντζακίου Θεσσαλονίκης, εἰς μέρος κατάφυτον, ἀνθόσπαρτον καὶ πλήρες ροδῶνων, ὑπάρχει καλῶς περιποιημένη θερμοπηγή, τῆς ὁποίας τὸ ζωοποιὸν ὕδωρ εἶναι μετρίως θερμόν. Κύκλῳ μεγάλῃς δεξαμενῆς ὑπάρχουν λουτήρες. Τὸ ἕξω τῆς δεξαμενῆς ρέον ὕδωρ ἀποτελεῖ λιασπῶδες τέλημα. Οἱ πάσχοντες ἐξ ὕδρωπος, λέπρας καὶ σφυλίδος εἰσέρχονται ἐντὸς τῆς ἰλῦς τοῦ τέματος μέχρι τοῦ λαιμοῦ καὶ θεραπεύονται τελείως, ἂν μείνουν οὕτως ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν κεραιῶν ὅλοι οἱ πρόκριτοι καὶ ἡ ἀνωτέρα κοινωνία τῆς Θεσσαλονίκης ἔρχονται εἰς τὴν θερμοπηγὴν ταύτην με σκηνὰς καὶ τρόφιμα καὶ λούονται εἰς τὴν δεξαμενὴν, εὐρίσκοντες οὕτως ἀναψυχὴν ἐπὶ μίαν ἢ δύο ἑβδομάδας ἢ καὶ ἐπὶ ἓνα μῆ-

¹ Πρόκειται περὶ τῆς λίμνης τοῦ Λαγκαδά, τῆς ἀρχαίας Κορωνείας.

² Ἐδῶ βλέπομεν τὰς συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας τοῦ Ἑβραϊκοῦ. Τοὺς μὲν Ἕλληνας ὀνομάζει «κεφερέ» (κιαφιρηδες), τοὺς Βουλγάρους «φετζερέ» (ἀσώτους, ἐκδεδιγημένους) καὶ τοὺς Βλάχους ἀπλῶς «Νασαρά» δηλαδὴ Ναζωραίους, Χριστιανούς.

να. Καὶ ἐκ πολλῶν μεμακρυσμένων ἐπαρχιῶν ἔρχονται πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ θεραπεύονται εἰς τὰ ὕδατα τῆς πηγῆς.

Τὸ Ἄβρατ-Χισάο (Γυναικόκαστρον) ¹.

Ἡ ὄνομασία αὕτη ὀφείλεται, κατὰ τὸν Ἐβλιᾶ, εἰς τὸ ὅτι τὴν πόλιν ἔκτισεν ἡ γυνὴ τοῦ «παραπλανημένου»¹ βασιλέως τῆς Θεσσαλονίκης², ἐν ἔτει . . . . . (ἡ χρονολογία λείπει). Ὁ Γαζῆ Ἐβρονὸς ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον δι' ἐφόδου. Κατὰ τὴν πάροδον ὅμως τοῦ χρόνου τὸ φρούριον τοῦτο, ὅπερ ἠγείρετο ἐπὶ ὑψηλοῦ λόφου, μεῖναν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, κατήνησεν ἄχρηστον καὶ οἱ προμαχῶνες του κατεστράφησαν. Εἶναι ὅμως εὐκόλον νὰ ἐπισκευασθῇ. Σήμερον (εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἐβλιᾶ) δὲν ὑπάρχουν ἐν αὐτῷ φρούραρχος, φρουροὶ καὶ πυρομαχικά.

Ἡ μικρὰ αὕτη πόλις κεῖται ἐντὸς εὐρείας πεδιάδος. Ἔχει . . . μονωρόφους καὶ διωρόφους, λιθίνους, κεραμοσκεπεῖς οἰκίας μὲ κήπους καὶ ἐγκαταστάσεις ὕδατος. Ἔχει δύο τζαμιά (τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἀφίνει ὁ Ἐβλιᾶ κενά), ἱεροδιδασκίτρια, γραμματοδιδασκαλεῖα, τεκνὲν δερβισῶν, ἐμπορικὰ χάνια, λουτρῶνα, σουλτανικὰς (δηλαδὴ καλῶς διατηρουμένας) ὁδοὺς, ξενῶνα, (καραβανσαράι). Ὡς ἐκ τοῦ καλοῦ κλίματος, ὑπάρχουν ὠραῖοι καὶ ὠραῖαι. Οἱ κάτοικοι δικαιολογοῦντες τὴν ὀνομασίαν τῆς πόλεως, εἶναι ὡς γυναῖκες, ὀμιλοῦντες καὶ συμπεριφερόμενοι ὡς γυναῖκες, ἀποκλίνοντες εἰς γυναικεῖαν ἀμφίεσιν. Εἶναι ἐγγράμματοι, πολιτισμένοι, τίμιοι, μὲ πρόσωπον αἰδῆμον, ὑπακούουσι δὲ πολὺ εἰς τὸν ἄρχοντά των. Οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἐπιδίδονται εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς τέχνας. Οἱ ραγιαῖδες εἶναι Ἕλληνες, Βούλγαροι καὶ Σέρβοι (σίρφ). Ἔχει τὸν βαθμὸν 150 ἄσπρων (ἀκτσέ), ἱεροδίκην (καδῆν), ὑποδιοικητὴν (βοεβόδιαν), ἀγορανόμον, κεχαγιᾶν, οἰκονομικὸν ἔφορον, κεχαγιᾶ-γερεὶ τῶν σπαχίδων³ ἀρχηγὸν τῶν γενιτσάρων. Ἐπειδὴ δὲ κεῖται πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης, δὲν

¹ Ὁ Ἐβλιᾶ κάμνει ἐδῶ ἐν ἀπὸ τὰ συνήθη εἰς τὴν τουρκικὴν λογοπαίγνια παρηγήσεως : κισάλι-ζάλ (ἢ δάλ) = βασιλεὺς παραπλανηθεὶς (ἔξυπακούεται εἰς τὴν σφαλερὰν ὁδὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ).

² Ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ Γυναικόκαστρον ἐκτίσθη τὸ 1340 ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, ὀφείλει δὲ τὸ ὄνομά του εἰς τὸ ὅτι καὶ γυναῖκες ἀκόμη ἠδύναντο νὰ τὸ ὑπερασπίσουν, τόσον ἤτο ὀχυρὸν.

³ Ὁ «κεχαγιᾶ-γερεὶ» ἦτο ἀξιοματικὸς τῶν γενιτσάρων ἔχων τὸν 10ον κατὰ ἱεραρχίαν βαθμὸν μετὰ τὸν Γενιτσάρ-ἀγά ἢ ἀρχιστράτηγον (Ἰδ. Ἀχμέτ-Δζεβᾶτ : Σ τ ρ α τ ι τ ι κ ἠ Ὀ ρ γ ἄ ν ω σ ι ς τ ῆ ς Τ ο υ ρ κ ῖ α ς (τουρμιστὶ καὶ γαλικῆ μετάφρασις ὑπὸ Γεωργίου Μακρίδου), Βιβλ. Α', οἱ Γενίτσαροι (σελ. 43—44 γαλ. μεταφράσεως).

ἔχει σεῖχουλισλάμην καὶ ἀντιπρόσωπον τῶν ἀπογόνων τοῦ προφήτου.

Ντοξάν-Μπούζ¹.

Εἶναι τόπος εὐφορος καὶ καλλιεργημένος ἐντὸς εὐρείας ὑποδιοικήσεως τῆς περιοχῆς Θεσσαλονίκης. Ἔχει χάνιον, λουτρῶνα, ὁδοὺς καθαράς, κήπους καὶ ἀμπελώνας. Κεῖται μεταξὺ Σερρῶν καὶ Θεσσαλονίκης καὶ εἶναι κτῆμα τοῦ κατὰ καιροὺς μεγάλου Βεζύρου, διοικούμενον ὑπὸ ἑνὸς ἀνθρώπου (ἀγᾶ) τοῦ τελευταίου τούτου, ἔχει δὲ καὶ ἱεροδίκην (ναῖπ). Δὲν ἔχει ἀρχηγὸν γενιτσάρων, διότι αἱ Σέρραι καὶ τὰ φρούρια Θεσσαλονίκης εἶναι ἐγγύς. Οἱ ραγιᾶδες κάτοικοι εἶναι ὅλοι ἄπιστοι (χριστιανοί), ἔχοντες ναόν. Ὑπάρχουν ὠραῖαι νεάνιδες, Ἑλληνίδες καὶ Βουλγαροῖδες. Ὑπάρχει καὶ λίμνη Ντοξάν-Μπούζ, πλησίον τῆς ὁποίας κεῖνται πρὸς Α. αἱ Σέρραι. Ἡ λίμνη ἔχει περιφέρειαν 13 μιλλίων². Ἐντὸς αὐτῆς ὑπάρχουν νησίδες πλήρεις καλαμώνων, εἰς τὰς ὁποίας ἐμφανίζονται τὸν χειμῶνα διάφορα ὑδροβία πτηνά, τῶν ὁποίων διεξάγεται τὸ κυνήγιον δι' ἀκατιῶν. Ἐπίσης ἔχει ποικιλίαν ἰχθύων, ἐκ τῆς ἀλειείας τῶν ὁποίων ἀποζῶσιν οἱ κάτοικοι.

Ἡ Δοῖράνη.

Ὑπὸ τινων γράφεται Ντοῖράν (Τοῖράν), ὑπὸ ἄλλων Ντοριάν, τὸ ὀρθὸν ὅμως εἶναι Ντοῖράν (Δοῖράν). Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἦλθεν ὁ ἐκ τῶν νικηφόρων πολεμιστῶν Γαζῆ Ἑβρενὸς καὶ ἐστάθμευσεν ἐνταῦθα μὲ τὸν ἀναρίθμητον στρατὸν του. Οἱ ἄπιστοι τῆς ἐπαρχίας ταύτης παρέθεσαν μέγα συμπόσιον εἰς τὸν μουσουλμανικὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον καὶ ἐχόρτασαν, ἐξ οὗ καὶ ἡ πόλις ὠνομάσθη μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς Ντοῖράν³. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι μέχρι σήμερον πόλις εὐημεροῦσα, ὠραία, διακόσμητος καὶ τυχηρά. Κατὰ τοὺς ἀστρολόγους κεῖται καὶ αὐτὴ ἐντὸς τοῦ 8ου κύκλου, ἡ δὲ τύχη τῆς ἐθημερίας της εὐρίσκεται εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Καρκίνου καὶ εἰς τὸν οἶκον τῆς σελήνης. Κεῖται δυτικῶς τῆς Θεσσαλονίκης εἰς ἀπόστασιν μικροτέραν τῶν δύο σταθμῶν ἀπὸ τοῦ Ἀβράτ-Χισάρ, ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ ὀμώνυμος ὑποδιοίκησις

¹ Ὑπάρχει καὶ γραφὴ Ντοξάν-Γιούζ (= Ἐνενήζοντα-ἑκατόν), ἀλλὰ Ντοξάν-Μπούζ σημαῖνον Ἐνενήντα-Πιάγοι, φαίνεται ὀρθότερον.

² Βεβαίως οἱ ἀριθμοὶ τοῦ Ἑβλιᾶ δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ἀκριβεῖς, διότι ἀσφαλῶς δὲν ἔκαμε καταμετρήσεις.

³ Τὸ Ντοῖράν, προσεγγίζει πρὸς τὸ «Ντογιουράν», ὅπερ εἶναι μετοχὴ τοῦ ρήματος «ντογιουριάκ» (χορταίνειν ἓνα ἄλλον). Ἄρα «Ντοῖράν» = χορτάστρα. Εἶναι καὶ τοῦτο μία ἐτυμολογία συστήματος Ἑβλιᾶ.

ἔχει βαθμὸν 150 ἄσπρων μὲ . . . . δήμιους (ναχιέδες). Εἶναι ἔδρα «κεχαγιαῖ-γερί», ἀναπληρωτοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν γενιτσάρων, ἀγορανόμου καὶ βοεβόδα. Ἔχει . . . . οἰκίας λιθίνους διωρόφους, ... συνοικίας κτλ.¹, ὡς καὶ κήπους καὶ ἀμπέλους, ροδῶνας, λαχανοκήπους, εἰς δὲ τὰ βουνά της πλούσια ποίμνια προβάτων.

Εἰς τὴν λίμνην τῆς Δοϊράνης ἠλιεύσαμεν, λέγει, παντὸς εἶδους ἡδυτάτους ἰχθύς, ἰδίᾳ δὲ λουκίους (λούτσους) καὶ κυπρίνους. Ὑπάρχουν ἐκεῖ καὶ ἄλλοι χιλίων εἰδῶν πολύχρωμοι ἰχθύς. Ἡ περιφέρεια τῆς λίμνης εἶναι 13 μιλίων². Τὸ ὕδωρ της γλυκύτατον καὶ ψυχρὸν, χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν ὕδρευσιν ὁλοκλήρου τῆς περιοχῆς. Ὅλοι οἱ κάτοικοι εἶναι ἄπιστοι Ἑλληνας καὶ Βούλγαροι. Οἱ Μουσουλμάνοι εἶναι ὀλίγοι. Οἱ Ναζαρηνοὶ ἐπικρατοῦν, διότι εἶναι ἐλεύθεροι καὶ κατέχουν τὴν γεωργίαν.

Ἀφηγεῖται κατόπιν πῶς ἐπεσκέφθη τὸ τέμενος καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτώμενα καθιδρύματα τοῦ ἐκ Δοϊράνης μουσουλμάνου ἀγίου Ἐλ-Σεϊχ-Μωχάμμετ-Ντοϊρανί, ὅστις, γεννηθεὶς εἰς τι χωρίον παρὰ τὴν λίμνην, ἐτάφη ἐκεῖ, καὶ ἄλλα μουσουλμανικὰ προσκυνήματα. Προσθέτει ὅτι, ζητήσας τὴν βοήθειαν τῶν ἐκεῖ τεθαμμένων ἀγίων πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ δραπετεύσαντος γανυμίδου του, ἔσχε τὴν αὐτὴν νύκτα ὄπτασίαν, καθ' ἑνεφανίσθη εἰς αὐτὸν ὁ ρηθεὶς ἅγιος ὑπὸ μορφὴν γέροντος, ὅστις, καθήσας παρ' αὐτόν, εἶπε : «Καλῶς ἦλθες, τέκνον μας, εἰς τὴν πόλιν μας Δοϊράνην. Θὰ χορτάσῃ καὶ σὲ καὶ τὴν ἀκολουθίαν καὶ τὰ ὀγλάνιά σου. Εἰς ἀνάπαισιν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἀνάγνωσε πάλιν τὸ μέγα Κοράνιον. Διατί περιφέρεσαι ὡς πλάνης εἰς τὰ ἀπόρημα αὐτὰ ὄρη, εἰς τὰς φάραγγας αὐτὰς καὶ εἰς τοὺς ἀποτόμους αὐτοὺς δρόμους; Γύρισε ὀπίσω καὶ μεταβαίνων εἰς Γκιουμουρτζίναν, παράλαβε τὸν ἀπολεσθέντα δοῦλόν σου, πᾶρε καὶ τοὺς ἄλλους ὑπηρέτας σου ἐκ Γκιουμουλτζίνης καὶ σπεῦσε εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης, νὰ εὑρεθῆς τὸ τρίτον ἔτος εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κάντιας (τοῦ Ἡρακλείου) καὶ ἕως ὅτου ἔλθῃ τὸ πεπρωμένον σου νὰ ταξιθεύσῃς εἰς τὴν Ἀραβίαν, Μέκκαν καὶ Μεδίαν, ὅπως ἀξιωθῆς εὐδαίμονος βίου καὶ εὐημερίας εἰς τὸν παρόντα κόσμον καὶ εἰς τὸν μέλλοντα».

Ταῦτα εἰπὼν ὁ ἅγιος ἐξηφανίσθη. Εἰς δὲ τῶν γανυμηδῶν τοῦ Ἐβλιᾶ ἐξυπνήσας ἠρώτησεν ἑκπληκτος : «Ἀγᾶ! Ποῖος ἦτο ὁ ὀμιλήσας μαζί σας; Αἱ θύραι εἶναι κλεισταὶ ἔσωθεν. Ἀπὸ ποῦ ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος αὐτός; Καὶ ποῦ ἐχάθη τώρα;»

Καὶ ὁ Ἐβλιᾶ, πλάσας ὁλόκληρον τὴν σκηνὴν αὐτὴν, προσθέτει ὅτι

¹ Ἐδῶ ἀφῆνει κενὰ εἰς ὅλα (τζαμιά, εὐκτηρίους οἴκους, πρατήρια, μεδρεσάδες, σχολεῖα, γραμματοδιδασκαλεῖα, τεκκέδες, χάνια, λουτρῶνας, σουλτανικὰ ἀγοράς.

² Ἐδῶ σφάλλεται πολὺ ὀλίγον. Ἡ περιφέρεια τῆς λίμνης εἶναι 24 χμ.

ἤσθάνθη χάριτι θείᾳ νέας σωματικᾶς δυνάμεις καὶ ἀγαλλιωῶν διὰ τὰ καλὰ ἀγγέλματα, τὰ ὅποια ἔλαβε, εἶδε εἰς τὸ ὄρολόγιον ὅτι μόλις εἶχε γίνεи μεσονύκτιον.

Τὴν ἐπιούσαν ἐπιβὰς τῶν ἵππων μετὰ τοῦ ἰδιοκτῆτου τῆς ἐν Γκιουμουλτζίνη οἰκίας του ἀπεχαιρέτισε τοὺς ἐν Δοϊράνῃ καὶ ἐτρόπη πρὸς Β.

Ὁ Ἅγιος Βασίλειος.

Εἶναι, λέγει, μέγα χωρίον, ὁμοιάζον πρὸς πόλιν. Εἶναι πόλις τὴν ὁποίαν περιεποιήθη παρὰ τὰς ὄχθας τῆς λίμνης κάποιος μεγάλος παπᾶς ἠνομαζόμενος Ἅγια-Βασίλης καὶ ἐξ αὐτοῦ ἔλαβε τὸ ὄνομά της. Ἑλληνιστὶ «ἀγιᾶ» σημαίνει «ἅγιος» (ἐβλιᾶ). Κατόπιν ὁ Γαζῆ Ἑβρενὸς κατέστρεψε τὸ φρούριόν της καὶ ἔκτοτε ἔμεινεν εἰς τὴν κατάστασιν αὐτήν. Ἀλλὰ τὰ παρὰ τὴν λίμνην εἶναι καλλιεργημένα. Ἡ λίμνη ἀπέχει ἕνα σταθμὸν ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης κειμένη ΝΔ. μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς λίμνης Μπεσίκ, ἐξ ἧς ἀπέχει ἡμισὺν σταθμὸν. Ἔχει περιφέρειαν 10 (;) μιλλίων καὶ τρέφει πλῆθος ἰχθύων, ἐκ τῆς ἀλιείας τῶν ὁποίων ἀποζῶσιν οἱ ἄπιστοι κάτοικοι τῶν πέριξ χωρίων, πωλοῦντες αὐτοὺς εἰς Θεσσαλονίκην. Ὑπάρχει ἰδιαιτερος εἰσπρακτωρ τοῦ φόρου τῆς δεκάτης τῆς ἀλιείας. Τὸ βάθος τῆς λίμνης εἶναι 8, 9 καὶ 10 ὀργυιῶν. Τὰ ὕδατα αὐτῆς ἐκβάλλουν εἰς τὴν λίμνην Μπεσίκ, εἶναι δὲ γλυκύτατα.

Ἐξ Ἁγίου Βασιλείου τραπεῖς πρὸς Β. ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν Ὁρφάν καὶ κατόπιν εἶδε παροδικῶς τὸ φρούριον «Καβάλλα» (;) μέγα καὶ περιεργον. Περιγράφει κατόπιν πῶς καθ' ὁδόν, παρὰ τὸ Σαρῆ-Σοφιάν (ἢ ὀρθότερον Σαρῆ-Σαμπάν), συνήντησε συνοδείαν ἀνθρώπων συνοδεύουσαν τὸν δραπετεύσαντα γανυμῆδην του ἀκολουθούμενον ὑπὸ πολλῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ Ἀθιγγάνου γανυμίδου τοῦ ἀνωτέρω ἀναφερομένου ἰδιοκτῆτου τῆς ἐν Κομοτηνῇ οἰκίας καὶ πῶς κατώρθωσε νὰ τὸν παρῴλη, ἐπανευρὼν καὶ τὰ κλαπέντα χρῆματα (ὀδοιπορικᾶ).

Ἐκ τοῦ Σαρῆ Σαμπάν βαδίσας πρὸς Δ. καὶ Ν. ἐπὶ τρεῖς ὥρας ἐπὶ τῆς παραλίας διὰ πετρώδους ἐδάφους ἔφθασε, μετὰ πορείαν ἀκόμη τριῶν ὥρῶν, εἰς Καβάλλαν².

Ἡ Καβάλλα.

Λέγουν ὅτι, γράφει ἀντολεξεῖ ὁ Ἑβλιᾶ, τὸ φρούριον τοῦτο ἐκτίσθη

¹ Γράφει οὐλοῦ-παπᾶς», τὸ ὅποιον δύναται νὰ μεταφρασθῆ «παππάδαρος».

² Ἀπὸ τοῦ Σαρῆ Σαμπάν ὁ Ἑβλιᾶ ἐπανερχεται εἰς τὴν Δ. Θράκην, ἢ σχετικῆ ὁμῶς τῶν μερῶν περιγραφῆ παραλείπεται, ἅτε μεταφρασθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Σπαθάρη ἐν τῷ Ε' τόμῳ τῶν Θρακικῶν, σελ. 211, ἐξ.

ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Μενκκιούς (προφ. Menkkuche) ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ροβοάμ (Ρετζαίμ), υἱοῦ τοῦ προφήτου Σουλεῦμάν (δηλαδή τοῦ Σολομῶντος). Ὁ Φιλικὸς οὗτος¹ ἦτο κατὰ τινες Ἑλληνας ἱστορικοὺς υἱὸς τοῦ βασιλέως Ροβοάμ, υἱοῦ τοῦ Σολομῶντος. Ἦτο μέγας βασιλεὺς, εἰς τῶν μεγάλων Ἑλλήνων² βασιλέων. Τὸ φρούριον τῆς Καβάλλας ἔκτισεν ὁ Φιλικὸς εἰς τὴν θέσιν, ὅπου ὁ Σολομῶν ἤγειρεν ἐπὶ τοῦ γηπέδου τοῦ φρουρίου γυναικωνίτην διὰ τὴν Μπαλκίς³. Τὴν βασιλείαν του παρέδωκεν εἰς τὸν υἱόν του «Κάβαλα», ὅστις καὶ τὴν ἀνεκαίνισε, διὸ καὶ ἡ πόλις ἔλαβε τὸ ὄνομά του. Καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἑλληνικὰς ἱστορίας λέγουσι «Κάβαλα». Κατόπιν ὁ Φιλικὸς οὗτος γενόμενος μέγας κατακτητῆς (δξιχαγκίρ), κατέκτησε τὰς ἑλληνικὰς χώρας (Ροῦμ), τὴν Ἀραβίαν, τὴν Περσίαν, τὸ Χορασάν⁴ μέχρι τοῦ Μχβερά-εν-νέχρ⁵ κυριεύσας 200 μεγάλας πόλεις ἐκ δὲ τῶν φόρων τῶν λαῶν τοῦ Ἰράν καὶ τοῦ Τουράν⁶ ἔκτισε τὸ φρούριον τοῦτο τῆς Καβάλλας καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. Κατόπιν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, γεννηθεὶς 889 ἔτη πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Μωάμεθ⁷ ἀνατραφεὶς παρὰ τῷ Φιλικῷ, ἐξεπαιδεύθη εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ μέρος ὁμοῦ

¹ Εἰς ἄλλο χειρόγραφον γράφεται Φιλικὸς ὡς ἄλλως τε καὶ κατωτέρω οὗτος ἦτο δῆθεν φιλόσοφος καὶ βασιλεὺς ἀκμάσας ἐπὶ Ροβοάμ, υἱοῦ τοῦ Σολομῶντος (!!!)

² Ἐδῶ ὁ Ἐβλιᾶ γράφει «Ροῦμ Γιουνανιάν». Συνήθως διὰ μὲν τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας γράφει «Γιουνάν», διὰ δὲ τοὺς νέους «Ροῦμ». Τὸ «Γιουνανιάν» εἶναι περσικὸς πληθυντικὸς τοῦ Γιουνάν, ὅπερ εἶναι λέξις περσικῆ. Ἄξιον ἴσως σημειώσεως, ὅτι τὸ «Ἴων» προφερόμενον Ἰούν, γίνεται μὲ τὴν κατάληξιν «αν», τοῦ περσικοῦ πληθυντικοῦ, «Ἰουνάν» (Γιουνάν).

³ Οὕτω καλοῦσιν οἱ Ἀραβες καὶ οἱ Τούρκοι τὴν φίλην τοῦ Σολομῶντος βασιλίσσαν τοῦ Σαββά.

⁴ Οὕτω καλεῖται ἡ Ἀνατολικὴ Περσία.

⁵ Κατὰ λέξιν σημαίνει «ἡ πέραν τοῦ ποταμοῦ χώρα», ἤτοι πέραν τοῦ Ὠξου (Ἀξαϊχούν ἢ Δξιχούν, ἢ Ἀμου-Δαργιά) χώρα, ἢ Ὑπερώξιος. Εἶναι ἡ Ὑπερκαυκασία (Transcaucasie) καὶ αἱ πέραν αὐτῆς χώραι.

⁶ Τὸ «Τουράν» ἦτο κατὰ τοὺς Τούρκους καὶ Πέρσας ἡ πέραν τῆς Περσίας χώρα, ἤτοι τὸ Τουρκεστάν καὶ ἡ Ταρταρία. Κατὰ τὴν Ζενταβέσταν εἶναι τὸ ἀντίθετον τῆς Περσίας (Ἰράν), δηλαδή χώρα ἀπολίτιστος. Ἡ Ἑλληνικὴ λέξις τ ὕ ρ α ν ο ς εἶναι πιθανῶς ἐκ τοῦ περσικοῦ «Τουράν», ἐξ οὗ καὶ οἱ Τουράνιοι οἱ λαοὶ τῆς τουρανικῆς φυλῆς.

⁷ Γνωστοῦ ὄντος, ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐγεννήθη τῷ 569 μ. Χ. θὰ ἔπρεπε, προστιθεμένων τῶν 889 ἐτῶν (ἡλιακῶν, διότι εἰς ἡλιακὰ ἔτη ὑπελόγιζαν οἱ Ἀραβες πρὸ τοῦ Μωάμεθ, εἰσαγαγόντος τὸ σεληνιακὸν ἔτος), κατὰ τὸν Ἐβλιᾶ, ὁ Μ. Ἀλέξανδρος νὰ ἐγεννήθη τῷ 320 π. Χ. Πλανᾶται λοιπὸν μόνον κατὰ 36 ἔτη, διότι, ὡς γνωστόν, ὁ Ἀλέξανδρος ἐγεννήθη τὸ 356 π. Χ. Σπανίως ὁ Ἐβλιᾶ προσεγγίζει τόσον πρὸς τὰς πραγματικὰς χρονολογίας. Κατωτέρω ὁμοως ἀποδίδει εἰς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον βασιλείαν 30 ἐτῶν, ἐνῶ αὐτὴ διήρκεσεν μόνον 13 ἔτη.— Παράδοξος ἡ σύμπτωση τοῦ ὀνόματος τοῦ κατωτέρω ἀναφερομένου «Ρουχάνια» υἱοῦ δῆθεν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, μετὰ τῆς «Ρωξάνης».

μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ «Καβάλς», ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸν Ἰσκεντέρ υἱὸν τοῦ Φιλικοῦ καλοῦσιν «Ἀλεξάντρ». Τινὲς λέγουσι ὅτι ὁ Ἰσκεντέρ εἶναι υἱὸς τοῦ Φιλικοῦ. Ἡ ὅλη βασιλεία τοῦ Ἀλεξάνδρου διήρκεσε 30 ἔτη. Ἐντὸς τῶν 30 τούτων ἐτῶν ἔγεινε μέγας κατακτητὴς καὶ βασιλεὺς πανίσχυρος, ἰδρῦσας 700 πόλεις, ἐνώσας τὴν Μαύρην θάλασσαν (τὸν Εὐξείνιον) μετὰ τῆς Μεσογείου, διελθὼν τὸν ἑρεβώδη Ὠκεανὸν διὰ τῆς Παγωμένης θαλάσσης καὶ κτίσας τὸ Μέγα Τεῖχος. Ἀπέθανε δὲ ἐν Καβάλλα καὶ ἐτάφη εἰς μίαν νῆσον, ἀγνωστον ὅμως ἀκόμη ποῦ κεῖται αὕτη. Ὁ υἱὸς του «Ρουχάνια» δὲν ἐδέχθη τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ἀπεχώρησε τοῦ κόσμου εἰς τὴν ἐν Καβάλλα μονὴν Φιλικοῦ, γενόμενος παππᾶς, βασιλεὺς δὲ ἔγεινεν εἰς διάσημος ἀριστοτελικὸς φιλόσοφος, ὁ «Μπάτλιμος», συγγενὴς καὶ οὗτος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. (Ἑλληνιστί, λέγει ὁ Ἑβραῖος, «Μπατλιμός» ἢ Μπατάλιμος σημαίνει «Μέγας Βασιλεὺς»). Οὗτος ἴδρυσεν ἐν Καβάλλα πλεῖστα ὄσα ἀγαθοεργὰ καθιδρύματα. Ὁ «Μπάτλιμος» οὗτος ἔφερε πίστιν¹ εἰς τὸν προφήτην «Ζαχαρίαν» (Ζεκεριᾶ), υἱὸν Ματῶν υἱοῦ Ροβοᾶμ υἱοῦ Σολομῶντος. Μετὰ τοῦτο οἱ Ἑβραῖοι συκοφαντήσαντες τὸν Ζαχαρίαν ἐθανάτωσαν αὐτόν, κόψαντες αὐτὸν εἰς δύο ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καὶ κάτω. Τὸν μαρτυρικὸν θάνατον τοῦ Ζαχαρίου μαθὼν ὁ Μπάτλιμος ἐξελθὼν ἐκ Καβάλλας μετὰ 1700 πλοίων εἰς Χαλέπιον καὶ Ἀλεξανδρέτταν, ὅπως ἐκδικήσῃ τὸ αἷμα τοῦ Ζαχαρία, ἐπέρασεν ἀπὸ τὸ ξίφος του ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας 100.000 Ἑβραίους καὶ ἔκτισε ἱερὸν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ζαχαρίου, ὅστις εἶναι τεθαμμένος ἐντὸς τοῦ μεγάλου τζαμιου τοῦ Χαλεπίου. Ἐκδικήσας οὕτω τὸν ἅγιον Ζαχαρίαν, ἦλθεν εἰς Καβάλλαν συναποκομιζῶν καὶ ἅπαντα τὰ ὑπάρχοντα τῶν Ἑβραίων, ὅταν δὲ ἀπέθανε, τὸ πτώμα του ἐτάφη εἰς τὸν ἐν τῇ πόλει «Αἰνάρως» (τοῦ Ἁγίου Ὅρους!) ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξάνδρας (κατ' ἄλλην γραφὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου).

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Μπατλόμιος ἐξωράϊσε τὴν «Ἰσλαμπόλ»², πόλιν τῆς Μακεδονίας, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, ἡ πόλις αὕτη ἢ Καβάλλα, διελθοῦσα ἀπὸ χιλιάδας εἰς χιλιάδας κυβερνήσεων, ἐπὶ τέλος τὸ 786 (ἧτοι τὸ σωτήριον ἔτος 1385) ἐκυριεύθη ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἀπίστων Ἑλλήνων ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Γαζῆ Μουράτ Α' ³. Κατόπιν τὸ . . . . οἱ ἄπιστοι Γενοβέζοι ἐλθόντες ἐκ τῆς νήσου Χίου μὲ στόλον κατέλαβον τὸ φρούριον τοῦτο τῆς Καβάλλας, μεθ' ὃ τὸ 904 ⁴ ὁ Σουλτάνος Βαγιαζίτ ὁ

¹ Ἐννοεῖ ἴσως τὴν «ἀληθῆ πίστιν». «Μπατλόμιος» ὀνομάζουσιν οἱ Ἄραβες τοὺς Πτολεμαίους.

² «Ἰσλαμ-μπόλ» (=πλουσίαν εἰς Μουσουλμάνους) ὀνομάζουσιν οἱ Τοῦρκοι τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατὰ παρήρησιν τοῦ Ἰσταμπόλ; Ποία ἴσως εἶναι ἡ Μακεδονικὴ αὕτη πόλις «Ἰσλαμπόλ»;

³ Στρατηγὸς ἦτο ὁ Γαζῆ-Ἑβρενός. Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἱστορικὰς πηγὰς χρονολογία τῆς ἀλώσεως εἶναι τὸ 1375 καὶ οὐχὶ 1385, ὡς θέλει ὁ Ἑβραῖος.

⁴ Κατ' ἄλλην ἀντιγραφὴν 906, ἧτοι 1499 ἢ 1501.

Βελή, ὀδεύων πρὸς τὴν Πελοπόννησον πρὸς κατάκτησιν τῶν φρουρίων τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης, ἐσταμάτησεν εἰς τὸ φρούριον τοῦτο τῆς Καβάλλας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτό».

Τὸ περὶ Καβάλλας μέρος μετεφράσαμεν ἐνταῦθα ἐπὶ λέξει, ὅπως δεῖξωμεν τὸν πλοῦτον (;) τῶν τερατωδῶν ἱστορικῶν (;) γνώσεων τοῦ Ἐβλιᾶ, τὸν ὁποῖον τόσοι ἄλλοι χαρακτηρίζουν ὡς ἀξιοπίστον.

Καὶ ἤδη ἔλθωμεν εἰς τὴν κατὰ Ἐβλιᾶ περιγραφὴν τῆς Καβάλλας.

Σήμερον, λέγει, ὑπάγεται εἰς τὸ ἐγιαλέτιον (γενικὴν διοίκησιν) τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, δηλαδὴ τὸν Καπετὰν Πασᾶ, οἷσα ὑπὸ τὴν σημαίαν (σαντζᾶκ) «βέη τῆς θαλάσσης» (ντεργιᾶ-μπεγί). Κατὰ τὸν νόμον τοῦ Σουλτάνου Σουλεῦμάν, ὁ βέης τῆς ἐξέρχεται εἰς ἐκστρατεῖαν μὲ δύο γαλέρας¹. Ὁ ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως μισθὸς τοῦ πασᾶ εἶναι 240.000 ἄσπρα, τὰ ζιαμέτια του 2 καὶ τὰ τιμάρια του 235². Ἡ πόλις ἔχει ἀρχηγὸν τῆς χωροφυλακῆς καὶ στρατιωτικὸν διοικητήν. Ἡ δύναμις τῶν ἀνδρῶν ὅλων τῶν τιμαριούχων μὲ τοὺς στρατιώτας τοῦ πασᾶ ἀνέρχεται ἐν καιρῷ πολέμου εἰς 2000 ἄνδρας. Αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως εἶναι αἱ ἐξῆς: σεῖχ-ουλ-ισλάμης νακίπ-ουλ-ἔσράφ, καδῆς (ἱεροδίκης) βαθμοῦ (μισθολογίου) 150 ἄσπρων.

Τὸ σαντζᾶκιον (διοίκησις) Καβάλλας ἔχει 7 καζᾶδες (ὑποδιοικήσεις) ἐκ τῶν ὁποίων ὁ βέης αὐτῆς εἰσπράττει 9000 γρόσια ἐτησίως, ὁ δὲ καδῆς 2000 γρ. Ἐχει πρὸς τούτους «κεχαγιᾶ-γερί» τῶν σπαχίδων, ἀρχηγὸν τῶν γενιτσάρων, ἀρχηγὸν τῶν πυροβολητῶν, καὶ τζεμπετζῆ-μπαση³ ὡς καὶ

¹ Τὸ κείμενον ἔχει «καντρυᾶ». Οὕτως ἐκάλουν οἱ Τοῦρκοι τὰς γαλέρας (εἰδος μικρῶν πολεμικῶν) τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, σχηματίσαντες τὴν λέξιν ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ «κάτεργα».

² Ζεαμέτ ἢ ζιαμέτια καὶ τιμάρια (τιμᾶρ) ἐλέγοντο τὰ μεγάλα καὶ μικρὰ στρατιωτικὰ κτήματα, ἅτινα ἐδίδοντο κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεως τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας πρὸς κατοχὴν καὶ νομῆν εἰς τοὺς ἐν πολέμῳ διακρινθέντας στρατομαχοῦς, καὶ εἰδικῶς τοὺς ἱππεῖς. Οἱ κάτοχοί των ἐλέγοντο ζαῖμ (ἐξ οὗ τὸ Ζαῖμης) καὶ τιμᾶρ-μπεγί (βέηδες τῶν τιμαριῶν ἢ τιμαριοῦχοι). Καὶ μεγάλα μὲν κτήματα, ἤτοι ζιαμέτια, ἦσαν τὰ ἀποφέροντα 20.000—100.000 ἄσπρων καὶ ἄνω κατ' ἔτος, μικρὰ δὲ (τιμάρια) τὰ ἀποφέροντα 3.000—20.000 ἄσπρων. Ἐναντι τῆ νομῆς τῶν κτημάτων τούτων, οἱ μὲν ζαῖμαι ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ προσφέρωσιν ἐν καιρῷ πολέμου δι' ἰδίων ἐξόδων 5—19 ἱππεῖς μὲ πλήρη ἐφόδια, οἱ δὲ τιμαριοῦχοι 1—4 ἱππεῖς. Ἡ δύναμις τοῦ οὐῦ στρατολογουμένου ἱππικοῦ ἀνῆρχτο ἐπὶ Σελίμ Β' εἰς 120.000 ἄνδρας. Λέγεται ὅτι περὶ τὰ τέλη του 16ου αἰῶνος ἡ δύναμις αὕτη ἀνῆλθεν εἰς 150.000 ἢ καὶ 200.000 ἱππεῖς.

³ Ἐτζεμπετζῆ ἔκαλοῦντο εἰς τὸν παλαιὸν τουρκικὸν στρατὸν οἱ θωρακοφόροι, κατόπιν ὁμοῦ καὶ οἱ ὄπλουργοί. Ἐτζεμπετζῆ-μπαση δὲ ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῶν τζεμπετζήδων.

καποῦ-κουλι¹ ! ἑνὸς λόχου (oda) τῶν γενιτσάρων, πρὸς δὲ καὶ δύο ἀγᾶδες (=ἀνωτέρους ἀξιωματικούς τῶν γενιτσάρων) εἰς ἓνα λόχον, ἐπειδὴ τὰ πλοῖα τῶν «ἀπίστων» τῆς Βενετίας ἔρχονται συχνότατα ὑπὸ τὸ φρούριον τῆς Καβάλλας, διὰ τοῦτο δὲ ὁ διοικητῆς (φρούραρχος τῆς πόλεως, μουχαφιζ) ἔχει πάντοτε πολὺν στρατόν. Ὑπάρχει πρὸς τούτοις ναΐπης (Ιεροδίκης) τῆς πόλεως, ἀγορανόμος, φρούραρχος (ντιζντάρης), 7 ἀγᾶδες (ἀξιωματικοί) τοῦ φρουρίου καὶ 300 ἄνδρες φρουράς, πρὸς τούτοις κεχαγιάς τῆς πόλεως, εἰσπράκτωρ τῶν φόρων, λιμενάρχης καὶ μουτεβελλῆς (διαχειριστὴς τῶν βακουφικῶν ἰδρυμάτων).

Τὸ φρούριον τῆς Καβάλλας εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ ὀξέως, λείου² καὶ μαύρου βράχου, εἰς τὸ ἄκρον στενοῦ ἀκρωτηρίου ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Αἰγαίου μὲ τὰς δύο πλευράς ἐπὶ τοῦ βράχου. Εἶναι στερεώτατον καὶ ἔρμυμόν, ἐχρησίμευσε δὲ ὡς καθέδρα τοῦ σοφοῦ Φίλκου. Ἔχει σχῆμα ἀμυγδαλόου. Τὸ ἐσωτερικὸν ὄχυρόν ἔχει περιμέτρον 3000 βημάτων. Ἡ πύλη τοῦ ἐσωτερικοῦ τούτου ὄχυροῦ εἶναι ἐστραμμένη πρὸς Ν. Ἐντὸς τούτου κατοικεῖ ὁ φρούραρχος. Αἱ ἀποθῆκαι τῶν πυρομαχικῶν καὶ τροφίμων εἶναι ἐντὸς τοῦ ἐσωτερικοῦ τούτου ὄχυροῦ. Ἐκάστην νύκτα (δηλαδή ἐσπέραν) σαλπίζει ἡ βασιλικὴ σάλπιξ.

Ἐν τῷ Αἰγαίῳ, πρὸ τοῦ φρουρίου, εἰς ἀπόστασιν 2 μιλίων, κεῖται ἡ νῆσος .....³ διακρινομένη καθαρῶς μεθ' ὄλων αὐτῆς τῶν κτιρίων καὶ καθιδρυμάτων.

Ἐμπροσθεν τοῦ ἐσωτερικοῦ ὄχυροῦ ὑπάρχει ἐπὶ ἐπίσης λείου βράχου ἄλλο ἀπλοῦν ὄχυρώμα καλούμενον «δραῖ-χισὰρ» (μεσαῖον κάστρον). Καὶ τοῦτο ἔχει δύο πύλας ἐστραμμένας πρὸς Ν. Ἐντὸς τοῦ ὄχυρώματος τούτου μένει ὁ διοικητῆς τοῦ τόπου, ὁ ἐκ Διαρβεκίρης Χαττάτ (Καλλιγράφος) Νισαντζῆ Ὁσμὰν πασᾶς, φρουρῶν τὴν πόλιν. Κατοικεῖ ἐντὸς μεγάρου μὲ ὠραίαν θέαν. Ἐκτὸς τῶν ἰδικῶν του στρατιωτῶν εἶναι ἔτοιμος ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ὁ στρατὸς ἑπτὰ Καζάδων. Ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ μεσαίου τούτου ὄχυρώματος ὑπάρχουν 200 οἰκίαι ἐκτισμένα ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ ἐπομένως μὴ ἔχουσαι κήπους.

Ἀπαριθμεῖ κατόπιν ὁ Ἑβλιᾶ τὰ τζαμία τῆς πόλεως, τῶν ὁποίων λείπει ὁ ἀριθμὸς, ὀνομάζει ὁμοίως τὸ Ἐλτζέ-τζαμί, ἔχον ὠραίαν θέαν πρὸς τὸ Αἰγαῖον, τὸ Βέη-τζαμί, τὸ Σοφτᾶ-τζαμί, τὸ Κλίσα-Μεστζιτί, διακοσμητον, τὸ Ἴτς-Καλὲ-Μεστζιτί.

¹ Οὕτως ἔκαλοῦντο οἱ ἐπὶ μισθῷ (οὐλοφῆ) ὑπηρετοῦντες ἄνδρες τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ἱππικοῦ.

² Τὸ «λείου» (γιαλοῖν) δὲν πρέπει νὰ νοῆται κατὰ λέξιν. Ὅλους τοὺς βράχους οἱ Τοῦρκοι ἔλεγον «γιαλοῖν».

³ Τὸ ὄνομα λείπει ἐκ τοῦ κειμένου. Πρόκειται βεβαίως περὶ τῆς Θάσου.

Αἱ οἰκίαι εἶναι ὄλαι ὄραιαι, λιθόκτιστοι. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τοῦτο ὄχυρὸν εἶναι ἐρυμνότατον, ἔχει καὶ 300 ἄνδρας καὶ εἶναι ὄπλισμένον διὰ 50 μικρῶν καὶ μεγάλων πυροβόλων.

Ἡ κάτω πόλις (βαρὸς) τῆς Καβάλλας ἔχει 500 διωρόφους λιθίνους στερεὰς οἰκίας. Ὀλίγαι μόνον ἔχουσι κήπους. Ἀποτελοῦσι δὲ πέντε συνοικίας. Ἄγνωστον πόσον βημάτων εἶναι ἡ περιμετρὸς τῆς. Τὸ τεῖχος τῆς ἔχει 7 πύλας. Ἡ λεγομένη Ἰσλαμπὸλ-καπουσοῦ¹ εἶναι ἐστραμμένη πρὸς Β. Ἡ «Πύλη τῆς Σκάλας» (Ἰσκέλε-καπουσοῦ) ἀνοίγει πρὸς Ν., ἤτοι πρὸς τὸν λιμένα. Παρὰ τὴν πόλιν ταύτην ὑπάρχουσι τρεῖς νεώσοικοι διὰ γαλέρας καὶ εἰς διὰ μικρότερα πλοῖα ἐντὸς τούτων ὀφείλουσιν κατὰ τὴν κρατοῦσαν τάξιν νὰ παραμένουν αἱ γαλέραι τοῦ ἄρχηγοῦ.

Ἐξω τῆς πύλης ταύτης τοῦ λιμένος ὑπάρχουν 2 χάνια, 5 πρατήρια καὶ πολλαὶ ἀποθήκαι, ἐν *σεμπιλχανέ* (περίπτερον εἰς τὰς θυρίδας τοῦ ὀποίου ὑπάρχουν χάλκινα κύπελλα πλήρη πάντοτε ὕδατος διὰ τοὺς διαβάτας). Ὁ λιμὴν τῆς Καβάλλας εὐρύτατος, δυνάμενος νὰ περιλάβῃ 1000 πλοῖα, εἶναι λαμπρὸν ἀγκυροβόλιον καὶ λιμὴν καταφυγῆς. Δὲν εἶναι ὄμως ἀσφαλῆς κατὰ τῶν ἐκ νότου καὶ ἀνατολῆς ἀνέμων, ἐνῶ προστατεύεται κατὰ τοῦ βορρᾶ, τοῦ βορειανατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ ἀνέμου.

Εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ κάτω τούτου φρουρίου ὑπάρχουν 5 σουλτανικὰ τζαμιά μὲ μολυβδοσκεπεῖς θόλους καὶ ὑψηλοὺς διακοσμητοὺς μινναρέδες. Ὠραιότατον, καλλιτεχνικῶς κεκοσμημένον καὶ ἀξιοθέατον εἶναι τὸ τζαμίον τοῦ ἐκ τῶν εὐνοουμένων βεζυρῶν τοῦ Σουλτάνου Σουλεῦμάν Γαζῆ Ἰμπραχίμ πασᾶ, ὅστις ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον². Τὸ τζαμίον τοῦτο ἔχει καὶ ἱμαρέτιον (λαϊκὸν συσσίτιον) καὶ ἱεροδιδασκῆριον πρὸς δὲ γραμματοδιδασκαλεῖον, καὶ τεκκὲν δερβισῶν. Ὑπάρχουν πρὸς τούτοις χάνιον, μικρότεροι εὐκτήριοι οἴκοι (μεστζίτ), ἡσυχαστήρια μοναχῶν (ζαουιέ), ἅπαντα τοῦ Ἰμπραχίμ πασᾶ. Εἶναι πάντα μολυβδοσκεπεῖ, τόσον ὥστε τὸ κάτω τοῦτο τιμῆμα τῆς πόλεως ὀρώμενον μακρόθεν ὀμοιάζει πλουσίαν μολυβδοσκεπάστον πόλιν.

¹ «Ἰσλαμπὸλ» (πλουσία εἰ. Μουσουλμάνους) ὀνομάζει συνήθως ὁ Ἐβλιά τὴν Κωνσταντινούπολιν (Ἰστανμπὸλ). Ἐπομένως ἡ πύλη θὰ ὀνομάζετο «Ἰστανμπὸλ-καπουσοῦ».

² Πρόκειται περὶ τοῦ Ἰμπραχίμ πασᾶ, τὸν ὀποῖον οἱ Τούρκοι ὀνομάζουσιν Φιρέγκ-Ἰμπραχίμ (Φράγγον Ἰμπραχίμ). Οὗτος, ὄν υἱὸς Ἑλλήνου ναύτου ἐκ Πάργας, διακρινόμενος δὲ καὶ ὡς βιολιστής, συνελήφθη ὑπὸ πειρατῶν καὶ ἐπωλήθη ὡς δούλος ἐν Μαγνησίᾳ, ὅπου, χάρις καὶ εἰ, τὸ βιολίον του, εἴλκυσε τὴν συμπάθειαν τοῦ Σουλεῦμάν, τότε Διαδόχου. Γενόμενος ἀχώριστος σύντροφος αὐτοῦ, ἀνήλθεν ὅταν ὁ Σουλεῦμάν ἔγεινε Σουλτάνος, μέχρι τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀρχιερακαρίου καὶ ἀρχηγοῦ τῆς σχολῆς τῶν νέων τῆς αὐλῆς, τέλος δὲ ἔγεινε Μέγας Βεζύρης (1523) καὶ γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῆ τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ καταραδιουργηθεὶς ὑπὸ τῆς γυναικὸς τοῦ Σουλτάνου, τῆς διασήμου Μαχ - Πεϊκέρ, ἐφονεύθη τῇ 15ῃ Μαρτίου 1536.

Ὡς εισόδημα τῶν εὐαγῶν τούτων καθιδρυμάτων ὁ Σουλτάνος Σουλεῦμὰν διωχέτευσεν εἰς τὴν πόλιν ὕδωρ ζωῆς ἐκ πηγῆς ἀναβλυζούσης ἐκ βράχου ἐπὶ βουνοῦ ἀπέχοντος τῆς πόλεως ἓνα σταθμόν, δι' ὑψηλοτάτου ὑδραγωγοῦ ἔχοντος 60 ἀψίδας καὶ ὕψος ἐν συνόλῳ 80 πήχεων. Τὸ ἀνώτερον πάσης περιγραφῆς κτίσμα τοῦ «Σουλεῦμὰν—«οἰκτίρμων γένοιτο ἐπ' αὐτὸν ὁ Θεὸς» —εἶναι ἐφάμιλλον τοῦ ὑπὸ τοῦ Φιλικοῦ ἀνεγερθέντος τούτου φρουρίου τῆς Καβάλλας, ἀρδεύον τὴν πόλιν δι' ὕδατος ζωοποιοῦ.

Ἐκτὸς τοῦ περιγραφέντος τούτου κάτω φρουρίου ὑπάρχει καὶ ἐν ἀκόμῃ μέγα τεῖχος. Εἶναι τὸ πρὸς βορρῶν ὄχυρόν, τὸ λεγόμενον Ντεμίρ-καποῦ (Σιδηρᾶ Πύλη). Ἡ ἀπόστασις του ἀπὸ τῆς πύλης τοῦ λιμένος εἶναι τριῶν ὥρῶν. Εἶναι λεπτόν, ἀλλ' οἱ προμαχῶνες καὶ οἱ ἀγκῶνες στερεώτατοι. Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου κατέρρευσεν εἰς πολλὰ σημεῖα, δυνατὸν ὅμως ν' ἀνακαινισθῇ εὐκόλως, διότι πλείστοι ὄσοι προμαχῶνες καὶ τοῖχοι εἶναι ἐμφανεῖς. Πάντως ἦτο φρούριον ἀξιοθέατον καὶ τόσον μέγα ὅστε περιετριγύριζε 40 βουνὰ καὶ ὑψώματα. Ὁ Ἑβλιᾶ προσθέτει ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸ περιέλθῃ πεζῆ, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὀδεύσῃ ἔφιππος ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἐπὶ 14 ὥρας καὶ μάλιστα δὲν ἔμειναν πέταλα εἰς τοὺς πόδας τῶν ἵππων του· τόσον εἶναι μέγα, προσθέτει, καὶ τόσον πετρώδη τὰ βουνὰ τὰ ὁποῖα περιστοιχίζει.

«Κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ἡ ἀκμὴ τῶν τεσσάρων¹ τούτων φρουρίων περιγράφεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν κατὰ τρόπον τοιοῦτον ὥστε νὰ λέγεται, ὅτι αἱ θύραι 40.000 οἰκιῶν περίπου ἦσαν κατεσκευασμέναι ἀπὸ ἀργυρᾶς πλάκας καὶ ὅτι δώδεκα συντεχνίαι εἶχον 12000 καταστήματα (πρατήρια) ἑκάστη, ὅτι δὲ ἐκτὸς τούτων ὑπῆρχον 3000 ἐκκλησίαι καὶ ἐνημεροῦσαι μοναί, τῶν ὁποίων τὰ ἴχνη φαίνονται ἀκόμῃ ὄλα. Οἱ τέσσαρες τοῖχοι τοῦ φρουρίου τούτου περιβάλλουν ἀκόμῃ τὸ καλῶς διατηρούμενον καὶ κατωκνημένον μέρος τοῦ φρουρίου τῆς Καβάλλας, οὕτως ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ διαβῇ τις αὐτὸ καὶ ἔλθῃ εἰς τὴν κάτω κειμένην Καβάλλαν, ἀλλὰ διέρχεται τις διὰ τῆς σιδηρᾶς πύλης τοῦ φρουρίου τούτου, ἣτις εἶναι ἀκόμῃ στερεά. Ἐκατέρωθεν τῆς πύλης ταύτης ὑπάρχουν ὑψηλοὶ πύργοι². Ὁ ἐκ ταύτης εἰσερχόμενος φθάνει ἐντὸς τριῶν ὥρῶν εἰς τὸ φρούριον τῆς Καβάλλας. Τὸ φρούριον ὅμως τοῦτο (ποῖον;) εἶναι κατηρειπωμένον, τὸ δὲ ἐσωτερικόν του εἶναι πλήρες κήπων. Οἱ πρόποδες τοῦ ὄρους ἀποτελοῦνται ἀπὸ μαύρους βράχους, ἄνωθεν δὲ τούτων ὑψοῦνται οἱ προμαχῶνες καὶ οἱ τοῖχοι τοῦ φρουρίου.

¹ Τὸ κείμενον ἔχει ν τ ε ρ ο ὦ ν (= τὸ ἔσω), ἀλλ' ἄλλο χειρόγραφον ἔχει «ντὸρτ» (= τέσσαρα).

² Εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχει «κουλέ» (= πύργος), εἰς ἄλλο ὅμως χειρόγραφον «καλέ» (= φρούριον).

Τὸ κλίμα τῆς πόλεως ταύτης εἶναι βαρὺ, διότι εἶναι μέρος πετρῶ-
δες παρὰ τὴν θάλασσαν. Κατὰ τὸν Ἰούλιον γίνεται πόλις ὁμοία πρὸς κό-
λασιν, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ψήνεται καὶ θρηνεῖ. Εἰς τοὺς κήπους τῆς ὑπάρ-
χουν πανταχοῦ κυπάρισσοι»¹.

Ἔπεται συνέχεια

ΝΙΚΗΦΩΡΟΣ ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

---

¹ Ἡ πλήρης ὑπερβολῶν περιγραφή αὐτῆ τοῦ φρουρίου τῆς Καβάλλας δει-
κνύει ποίαν ἀξίαν ἔχουν αἱ πληροφορίες τοῦ Ἑβραϊὰ καὶ πόση πίστις πρέπει νὰ
δίδεται εἰς αὐτάς.